

PLANLARDAKİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLÂTI

Kariyer Dışı Uzmanlık Sınavı Tezi

Hazırlayan

Dr. Hakkı Keskin

Bursa, 25 Haziran 1978

PLÂNLARDAKİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

ÖNSÖZ

İçindekiler

Sunuş	1
1 Az gelişmiş ülkelerde plânlı kalkınmanın gereği ve önemi	2
2 Türkiye'de plânlı döneme giriş	7
2.1 Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında hedef - ve stratejiler - Realizasyon ve Değerlendirme	8
2.1.1. Yüzde yedi oranında gelişme hızı sağlama : Hedef, realizasyon, değerlendirme	16
2.1.2.1 Tarım sektörü yatırımları ve politikası	19
2.1.2.2 Enerji ve maden sektörü yatırımları ve politikası ...	23
2.1.2.3 İmalat Sanayii yatırımları ve politikası	27
2.1.3 İstihdam sorunu : Hedef, realizasyon, değerlendirme	35
2.1.4 Dış Ödemeler dengesinin sağlanması ve dış kaynaklara bağıllığın azaltılması: hedef, realizasyon, değerlendirme	40
2.1.5 Yeter sayıda ve üstün yetenekte ilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi: hedef, realizasyon, değerlendirme	50
2.1.6 Sosyal adaletin ve gerekli reformların gerçekleştirilmesi: hedef, realizasyon, değerlendirme	52
3 Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1973 - 1977)	56
3.1 Yaşam düzeyinin yükseltilmesi: hedef, realizasyon, değerlendirme	59
3.2 Sanayileşme : hedef, realizasyon, değerlendirme	61
3.2.1 Enerji ve Maden sektörü yatırımları ve politikası ...	66
3.2.2 İmalat Sanayii yatırımları ve politikası	72
3.3 Dış kaynaklara bağıllığın azaltılması, Türkiye-AET ilişkileri, Yabancı Sermaye ve Dış Borçlanma	78
3.3.1 Dış Ticaret politikası	79
3.3.2 Türkiye-AET ilişkileri	82
3.3.3 Yabancı Sermaye	92
3.3.4 Dış Borçlanma ve yerli paranın değer kaybetmesi	97
3.4 İstihdam sorununun çözümlenmesi : hedef, realizasyon, değerlendirme	100
3.5 Gelir Dağılımının iyileştirilmesi : hedef, realizasyon değerlendirme	105
4 ÖNERİLER	109
DİPNOTLAR	121

ÖNSÖZ

"Plânlardaki Sanayileşme Politikaları" ekonominin diğer sektörlerine yönelik politikalardan yalınlanarak değerlendirilemez. Sanayileşmeyi gerektiren önlemlerle, ekonominin diğer sektörlerinin gerektirdiği önlemler, iç içe ve bir bütünün ayrılmaz kesimleri olarak düşünülmedikleri sürece, sanayileşme ve kalkınma sorununa sağlıklı bir yaklaşım gerçekleşemez.

Bu olgudan çıkarak, plânlardaki sanayileşme politikalarını, ekonomiyi ve toplumsal yaşamı içeren diğer önlemler paketiyle birlikte incelemenin gerekliliği görüldü. Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, hedef, strateji ve gerçekleşmeye yönelik bulguları ve bunların değerlendirilmesini, sanayileşme politikaları perspektifiyle yaparak, plânlardaki sanayileşme politikalarının değerlendirilmesine çalışıldı.

Plânların hedef ve stratejilerinin hızlı ve sağlıklı bir kalkınma eğilimiyle bağdaşırlıklarını, gelişmelerin hangi düzeyde ve neden o düzeyde olabildiğini incelerken, plân hedef ve stratejilerinin ve uygulanan politikaların esaslı olması gerektiğine, değerlendirmelerle birlikte yer verildi.

Bu tez, hazırlanması gereken iki aylık süre boyutlarını aşan, geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu çalışmanın, gerekirse bir çalışma grubuyla birlikte, yeterli zaman birimi içerisinde tüm ayrıntılarıyla yapılmasında büyük yarar vardır. Bu nedenle bu çalışmanın ilerisi için özenle hazırlanmış bir taslak olarak görülmesi gerekir.

Tez temize çekilirken bazı yazım ve biçim hataları yapılmıştır, özür dileriz.

PLANLARDAKİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

S u n u ş

Sanayileşme çoğu kez gelişme kavramıyla eş anlamda kullanılmaktadır. Sanayileşme sürecini tamamlamış ülkeler, gelişmiş ülkeler olarak bilinirler. O kadar ki, sanayileşme ekonomik gelişmişliği simgelemekten öteye, toplumun tüm diğer kesimlerinde de gelişmişliği tanımlar. Sanayileşmiş her ülkenin diğer toplumsal sorunlarını geniş düzeyde çözmüş olsa bile, özellikle sosyal ve kültürel alanda gerekli bir kavram olan gelişmiş olmayı ne derece hak ettiği tartışma götürür kuşkusuz. Çünkü gelişmişlik, özellikle günümüzün refah toplumu aşamasındaki ülkelerde salt nicel verilerle tanımlanmaktan çıkmış, daha çok nitel bir özellik kazanmıştır. Ancak sanayileşememiş ülkelerin, yalnız ekonomik alanda değil, toplumsal gelişmenin tüm diğer kesimlerinde de, sanayileşmiş ülkelere kıyasla, geri kalmış oldukları tartışma götürmez bir gerçektir. Bu ilişkide sanayileşme ile gelişme arasında çok yakın bir ilinti olduğu söylenebilir. Hatta denebilir ki, çağımızda sanayileşme olmadan, çok özel tarihi koşullar bir yana bırakılırsa, ekonominin diğer sektörlerinde ve sosyal yaşamda gelişme olası değildir.

Sanayileşme genel olarak yaşanan toplumsal formasyondaki ekonominin gelişme sürecinden soyutlanamayacağından, genel ekonominin bir bölümü olarak gelişme gösterir. Ancak sanayileşmedeki sayısal ve yapısal değişimler, üst yapı kurumlarını doğal olarak etkilediği gibi, ekonominin tarım ve hizmetler sektörlerini de en belirgin biçimde etkiler.

Sanayileşmeyi, "endüstri sisteminin ekonomik, teknik ve sosyal yönleriyle gelişmesi" ¹⁾ olarak tanımlayan Hoffmann, sanayileşmenin tüm endüstri sistemindeki nicel ve nitel gelişmeyle gerçekleşebileceğini vurguluyor. Bu tanıma açarak ve ekonominin diğer sektörleriyle olan doğrudan ilintisini de unutmuyarak, sanayileşmeyi tüm endüstri birimleri bütünündeki ekonomik, teknik, yapısal ve sosyal gelişme olarak tanımlayabiliriz. Tüm ekonomiyi, sosyal ve kültürel yaşamı sayısal ve yapısal yönleriyle önceden saptanan hedef, stra-

teji, yöntem ve kararlar doğrultusunda geliştirme özlem ve uğraşı; planlamayı gerektirmiştir. Planlı sanayileşme politikası, varılmak istenen hedeflere zamanında ulaşılması için, planları en iyi biçimde uygulayabilme politikasıdır. Bu nedenle ekonominin sanayileşmesine yönelik hedef, strateji, yöntem ve kararların koordinasyonuna ve uygulamasına sanayileşme politikası diyebiliriz.

1 Az gelişmiş Ülkelerde planlı kalkınmanın gereği ve önemi

Kişi başına çok düşük bir üretim ve gelir, geri teknoloji düzeyi, yetersiz kalkınma hızı, önemsiz ve dışa bağımlı sanayi, yüksek düzeyde işsizlik oranı, geleneksel tarım ürünlerine ve doğal kaynaklara dayalı ihracat ve sürekli dış ticaret açığı ile artan dış borçlanma, yerli paranın sürekli değer kaybetmesi, bölgeler, sosyal sınıf ve tabakalar arası aşırı dengesizlik, kötü beslenme koşulları, düşük eğitim düzeyi, çok yetersiz karşılanan sosyal hizmetler, politik ve ekonomik kararsızlık, yaygın rüşvet ve adam kayıracılık, tüm bunlar az gelişmişliğin en belirgin özellikleridirler .2)

Günümüzde Dünya nüfusunun yarısından çoğunun az gelişmişlik koşullarıyla başbaşa yaşaması bir raslantı değildir. Az gelişmiş ülkelerin olanaksızlıkları, ya da halklarının yeteneksizlikleriyle de ilgili değildir. Az gelişmişlik süreci, sanayi devrimlerini 19. yüzyılda tamamlamış olan ülkelerin gelişme sürecinden yalınlanamaz. Aksine günümüzde henüz az gelişmiş olan ülkelerin geri kalması, klasik kapitalist yoldan gerçekleştirilen kalkınmayla tam bir bağlantı halinde olmuş ve bu süreç günümüze değin sürdürülmüştür.

Az gelişmişliğin singesi olan ve yukarıda sıralanan belirgin bazı özellikler, daha da açıkça söylenmesi gerekirse, bir kaç yüzyıldan bugüne sömürge ve yarı sömürge ilişkilerin değişen biçimleriyle korunmasının ürünüdürler. Bu koşullar, onları barındıran bir sistemle ve bu sistemi sürdürmek isteyen uluslar arası tekellerle vardılar. Geçmişte ve günümüzde "kalkınmışlık - geri kalmışlık bir madalyanın iki yüzünü" .3) oluştururlar. Az gelişmişlik singelârinin oluşturduğu "geri kalmışlık çemberinin" (kısır döngüsünün) kırılması, bu çembe-

ri çıkarları yönünde yuvarlamak isteyen güçlerin oynadığı olmaktan kurtulabilmeye bağlıdır.

Gelişme süreçlerini 19. yüzyılda tamamlayan ülkeler sanayi devrimlerinin oluşumunu, günümüzün az gelişmiş ülkelerini istedikleri koşullarla tarım ürünlerini ve hammaddelerini aldıkları ve işlenmiş ürünlerini sattıkları pazarlar olarak kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Sanayi devrimlerinden sonra daha da hızlanan gelişmelerini bu ülkeler, geri kalmış ülkeleri istedikleri biçimde kullanmayı başararak sağlamışlardır. Eğer günümüzde gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik uçurum daha da büyük boyutlar kazanıyorsa, bu yüzyıllardır kalkınmış ülkelerin yararına süren ekonomik ilişkilerin yeni Dünya koşullarına koşut olarak ustaca sürdürülmesiyle açıklanabilir.

Sanayi devrimlerini ve toplumsal kalkınmalarını 19. Yüzyılda gerçekleştiren ve günümüzde refah toplumu aşamasına varan kapitalist ülkeler de, sanayi devrimlerini ve toplumsal kalkınmalarını kapitalist veya kapitalist öncesi üretim ilişkilerini yıkarak merkezi planlama yoluyla gerçekleştiren ülkeler de, günümüzün az gelişmiş ülkelerinden çok farklı dünya koşulları ve toplumlarının değişik nesnel ve öznel koşulları içersinde sanayileşebilmişlerdir.

Günümüzde az gelişmiş ülkeler başka ülke pazarlarını ve kaynaklarını sömürme, ya da onlardan yarar sağlama şöyle dursun, henüz kendi pazarlarına bile egemen olamayan ve sömürülen aşamadaşırlar. Bunun yanında Dünya pazarlarında karşılarında çok güçlü sanayileşmiş ülkeler ve onların dev telleri bulunmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları ve teknolojileriyle dışa bağımlı, yatırım malları sanayilerini kuramadan tüketim toplumuna uygun biçimde koşullandırılmış günümüzün az gelişmiş ülkeleri, bu durumlarıyla sosyalist ekonomiyle sanayileşmeyi gerçekleştirmiş ülkelere de farklı sorunlarla karşı karşıyadırlar.

Geri kalmış ülkelerin uluslar arası ekonomik ilişkilerden soyutlanamayacak bu koşulları, onları bir yandan Dünya'nın, diğer yandan

kendi toplumlarının ve ülkelerinin nesnel ve öznel durumlarını gözönünde bulunduran bir sanayileşme ve kalkınma politikası geliştirmeye zorlanmaktadır.

Sanayi devrinlerini 19. Yüzyılda sömürge ve yarı sömürge ilişkilerinin büyük katkısıyla gerçekleştiren ve sistemlerini klasik kapitalizmin genel olarak "Laissez fair - laissez passer" temel felsefesine dayandıran piyasa ekonomilerinin, günümüzün az gelişmiş ülkelerinin sanayileşmelerine örnek alınamayacağı kanısı giderek yaygınlık kazanmıştır. Klasik kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisi ilkelerine ve mekanizmasına göre sanayileşmeyi 20. Yüzyılda deneyen az gelişmiş ülkelerden hiçbiri, inandırıcı ve sağlıklı bir sanayileşmeyi ve kalkınmayı gerçekleştirememiştir. Bu gerçek, bir çok geri kalmış ülkede, hem de serbest piyasa ekonomisi ideologlarının da onayıyla, "Laissez fair - Laissez passer" ilkeleriyle bağdaşmayan planlamayı, devlet girişimciliğini ve müdahalesini zorunlu kılmıştır. O kadar ki, günümüzde serbest piyasa ekonomisi savunucusu çok az bilim adamı, az gelişmiş ülkelerin çoğunda uygulanmaya başlanan ekonominin planlanmasına karşı çıkabilmektedir. Gerçekte serbest piyasa ekonomisi koşullarının olmadığı az gelişmiş ülkelerde, bu sistemin kendine özgü yasalarına koşut izlenen politikalar, tüm az gelişmiş ekonomileri sonu gelmeyen kronik bir ekonomik çıkmaza sürüklemiştir. Az gelişmişlik çemberini bu politikalar kıramamıştır.

Bir diğer gerçeğin de altının çizilmesinde yarar vardır. Sanayileşmelerini 19. Yüzyılda tamamlayan ülkeler, Asya, Afrika ve Güney Amerika pazarlarını kendi ekonomik kalkınmaları için kullanabilen olanaklarına karşın, sanayi devrinlerini tamamlayabilmek için iki yüzyıla yakın bir süre kullanmak zorunda kalmışlardır.

Geri kalmışlık - gelişmişlik sürecini tarihi gelişim koşullarıyla değerlendirmeksizin, geleceğe yönelik sağlıklı ve kalıcı bir gelişme stratejisinin saptanamayacağını, planlamalarda hareket noktası yapılması gerekir.

Az gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyi ve kalkınmayı hedef alan planların, öncelikle Dünya koşullarına tarihi evrimi açısından uluslar arası düzeyde değerlendirmeleri, bir diğer deyimle uluslar arası ekonomik ilişkileri gözönünde tutan bir stratejinin belirlenmesi gerekir. Bundan öteye geri kalmışlık - gelişmişlik tarihi sürecinden çıkılarak varılacak bulgularla ancak, ulusal çıkarların ve kalkınmanın gereği olan bir sanayileşme politikası izlenebilir. Sanayileşme ve kalkınma politikasının, başka deyişle az gelişmişlik çemberinin kırılmasının, uzun devrede ve sonuçta bir düzen, sistem sorunun olduğunun unutulmaması, gelişmiş ülkeler yararına ve onların aleti olarak işleyen kurulu düzeni, planlamaların uzun devrede değiştirmeyi hedef almaları gerekir.

Uluslar arası düzeyde Dünya pazarlarının gelişmişlik - geri kalmışlık ilişkilerine göre günümüzde de korunan bölüşümü ve işlevi, gelişme sürecindeki ülkeler yararına değiştirilemediği sürece, sağlıklı ve dış kaynaklara bağlantısız bir sanayileşme politikasının izlenememesi, bu ilişkiler içersinde bulunan ülkeler için, senderece güçtür.

Geri kalmışlık - gelişmişlik tarihi gelişiminin bilincindeki planlı bir sanayileşme ve kalkınma politikası, ancak bir yandan uluslararası ilişkileri sürekli değerlendiren bir dış ekonomik ilişkiler hedefi ve stratejisi izlerken, diğer yandan ulusal ekonominin dışa bağımlılığını azaltan kısa bir zaman birimi içersinde sanayileşbilmenin gereği olan hedef ve araçlarının bütünlüğünü sağlayan koordinasyonu gerçekleştirebilir.

Az gelişmiş ülkelerin kendileri için çok kötü uluslararası ekonomik koşullar altında yarışma zorunlulukları ve özellikle son derece uyuşumsuz ve kopuk ekonomik yapıları nedeniyle, planlı sanayileşme yolunu seçmeleri gerekiyor. Az gelişmiş ülkelerde kurulu düzen, sağlıklı ve hızlı bir sanayileşmeyi engelleyen başta gelen çok önemli bir etkidir. Hızlı ve sağlıklı bir sanayileşme bu nedenle yapısal (strukturel) değişimlere bağlıdır ⁴⁾. Yapısal bir değişiklik birbirinden kopuk önlemlerle gerçekleştiremez, aksine önlemlerin bir bü-

tüm içersinde ele alınmaları, birbiriyle ilinti içersinde koordine edilmeleri gerektiğinden, kısa ve uzun süreli hedeflerin planlanması vazgeçilmez bir zorunluluktur az gelişmiş ekonomiler için.

Az gelişmiş ülkelerde temel sorun, hızlı bir kalkınmanın koşulu olan ulusal kaynakların en optimal biçimde seferber edilmesi ve yatırımlara yönlendirilmesidir. Milli gelirin olası en büyük bölümünün, hende en verimli biçimde yatırımlara ayrılması gerekir. Bireylerin tasarruf ve tüketim eğilimlerinin bile hesaplanabilmesi ve yönlendirilmesini gerektiren böyle bir politikanın, planlanmadan istenen başarıyı sağlayamayacağı artık bir çok ülkenin uygulamalarıyla kanıtlanmış bir olgudur. Çağımızda kalkınma toplum yararlarını hedef alan bir gelişmeyi içerir ki, bu da toplumun geleceğini hedefine en uygun biçimde planlanabilmesiyle olasıdır. Daha sağlıklı, yarını güvenceli ve daha esen bir toplumun yaratılması, toplum bireylerinin geleceklerinin bilinciyle tavar alabilmeleri ve gerekliyse ortak fedakârlıklar yapabilmeleriyle olasıdır. Toplum bireylerinin değerlendiremeyecekleri gelişme hedeflerine etkin ve iğtekli katkıları da sözkonusu olamayacağından, ancak kısa ve uzun devreli planlarla toplumdaki bireylere hedefler gösterilebilir, onların katkı ve fedakârlıkları sağlanabilir ⁵⁾. Az gelişmiş ekonomilerin önlenli bir açmazı da, ekonomide etkin olan öznelerin belirsiz bir gelecekte kaynaklanan ve ekonomiyi olumsuz etkileyen eğilimlerdir. Geleceğe ışık tutan planlı bir ekonomi politika bu belirsizliği giderebilir.

Özetlersek, yalnız planlı bir sanayileşme ve kalkınma politikası, tüm ulusal kaynak ve olanakların optimal bir biçimde seferber edilmesini, bu kaynakların en verimli biçimde değerlendirilmesini, gerekli yapısal yeniliklerin zamanında alınmasını ve ekonominin değişik sektörleri arasındaki uyuşumu ve hedeflerle araçlar arasındaki koordinasyonu sağlayabilir, ilerde açıklanacak biçimde. Planlanmayan bir sanayileşmenin mevcut olanakların ve kaynakların değerlendirilememesi ve israf edilmesi bir yana, ülkeyi son derece çarpık ve felçli bir ekonomiye götürebilir. Yüzü aşkın az gelişmiş ülke bu-

nun çok açık kanıtıdır.

2 Türkiye'de Planlı Döneme geçiş

1960 sonrası Türkiye'sinin en önemli yönelişlerinden biri, ülke kalkınmasının genel planlama çerçevesinde gerçekleştirilmesi gereğinin 1961 Anayasasının 129 maddesinde açıkça belirtilmesidir. Bu gereksinimin Türkiye'nin, plansız kalkınma ve sanayileşme çabalarının başarısızlığından kaynaklandığı açıktır. Ayrıca 1934-39 yıllarında uygulanan ilk "Sanayi planı" nın yalnız sanayileşmeyi içeren bir plan olmasına karşın sağladığı önemli başarılar, Türkiye'de planlı kalkınmanın gerekliliğine ışık tutmuştur.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıl, 1968-1972 Yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıl ve 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıl Planları 15 yıllık "Uzun Vadeli Kalkınma Plânı" çerçevesinde ve yıllık plân uygulamalarını içeren programlarla Türkiye'de planlı döneme geçilmiştir.

Bu tezde 1963-1977 yıllarını kapsayan Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıl Planlarındaki Sanayileşme politikaları, bu tezi hazırlanmayı gerektiren zaman birimi içerisinde incelenecektir.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık plan uygulamalarından ve gözlenen yeni etkenler nedeniyle, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının (1973-1977) 1995 yılına kadar uzanan 22 yıllık yeni bir perspektif planda ele alınması uygun görülmüştür. Bu nedenle Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Değerlendirdikten sonra, yeni strateji ve perspektif planda ele alınan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını değerlendirecektir.

2.1 Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Hedef ve Stratejiler - Realizasyon ve Değerlendirme

"KALKINMA PLÂNI'nın hazırlanmasında, Türk toplumunun on beş yıl içinde erişmesi istenen iktisadi ve toplumsal amaçları, bunları gerçekleştirmek için başvurulacak araçları ve bu araçların kullanılmasında uyulacak temel ilkeleri gösteren 'Plân Hedefleri ve Stratejisi' esas tutulmuştur ⁽⁶⁾. denilmektedir. Bu nedenle planlardaki hedef ve stratejilerin ayrıntılı olarak incelenmesi önem taşımaktadır.

Planlamanın "iktisadi ve toplumsal hayatın bütününe gözönünde bulunduran ve en son tekniklere dayanan yeni ve ileri bir planlama anlayışı içinde" ⁷⁾ gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin uzun süreli perspektif plânlarla kalkınma zorunluluğu vurgulanan ilk 15 Yıllık Perspektif Planın hedefleri şunlardır:

- 1) Yüzde 7 oranında bir gelişme hızının sağlanması
- 2) Tasarrufların artırılması ve mümkün olan büyük diliminin yatırımlara ayrılması
- 3) Dış ödemeler dengesinin sağlanması ve dış kaynaklara olan bağıllılığın giderilmesi
- 4) İstihdam sorununun çözülmesi
- 5) Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün yetenekte ilim adamı ve teknik elemanın yetiştirilmesi
- 6) Bu hedeflere sosyal adalet ilkelerine uygun olarak erişilmesi ve bunları gerektiren reformların yapılması

Temel hedef olarak da özellikle sosyal adaletin sağlanmasının, istihdam sorununun çözülmesinin ve dış ödemeler dengesinin sağlanmasının, yüksek bir gelir düzeyinde gerçekleştirilmesi gereği vurgulanmaktadır ⁸⁾.

İlk perspektif planda temel çıkış noktası, milli gelirden yılda ortalama yüzde 7 oranında bir artış hızının sağlanmasıdır. Bu temel hedefe varılması için planlama gerekli tasarruf ve yatırım politikası izlemektedir.

Türkiye'nin üretim kapasitesinin iç ve dış talebin bünyesine göre geliştireceği, yatırımların sektörler arası dağılımında, "nihai ve ara talep projeksiyonlarına göre tesbit edilen üretim hedefleri ve önce-

likleri " nin esas olacağı belirtilmektedir .9). Türkiye'nin birinci perspektif planı sonunda dış ödemeleri yüksek bir ticaret hacminde dengeye getirerek, ülkenin kendi olanaklarıyla kalkınabilecek duruma gelmesi hedef alınmıştır. 15 yıllık süre sonunda adil bir gelir dağılımının sağlanacağı, gerek yatırımların, gerek kamu harcamalarının dağılımında büyük kitlelerin gereksinimlerinin önplana alınacağı, kamu hizmetlerinin de bu ilkeye göre yaygınlaştırılacağı öngörülmektedir. 10)

İlk Perspektif plânda gözlenen ana strateji, "devlet ve özel teşebbüs kesimlerinin yanyana bulunduğu bir karma ekonominin" varlığından ve bu iki sektörün bir bütün olarak görülmesinden hareket edilmesidir. Devlet ve özel teşebbüs çıkarlarının birbiriyle çelişmediği, aksine bir bütünün iki kesimini oluşturduğu belirtilmektedir. "Kamu ve özel sektör teşebbüsleri arasındaki işbölümü, işbirliği ve rekabet şartları plânın sosyal ve iktisadî hedeflerinin gerçekleşmesi için gerekli şartlara uygun olarak tesbit edilmiştir." 11) İktisadî politikanın bütün araçlarının kamu kesimine ve özel kesime eşit olarak uygulanacağı, ancak devletin plân hedeflerinin gerektirdiği koşulları sağlayabilmesi için, ekonomik çalışmaları düzenlenmesi ve önderlik etmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Büyük sermaye ve geniş bir organizasyonu gerektiren ve kısa sürede kârlı olmadıkları için özel sektörün üzerlenmediği yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Kalkınmanın sosyal adalet ilkeleriyle bağdaştırılarak ahenkli bir gelişmenin sağlanması ve kalkınma hamlesinin sosyal adalet ülkelere rinden sapmaması, plânın hem hedefi, hem de stratejisi olarak açıklanmaktadır. 12)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (bundan sonra BBYP) döneminde yüzde 7 oranında bir kalkınma hızının sağlanması için, yüzde 14,8'i iç, yüzde 3,5'u dış kaynaklardan sağlanarak Gayri Safi Milli Hasılanın (bundan sonra GSMH) yüzde 18,3 ünün yatırımlara ayrılması öngörülmüştür. Bir "hamle dönemi" olarak kabul edilen BBYP süresinde yatırımların hızlandırılması, artan oranda yatırımların iç tasarruflarla sağlanması, bunun için de tüketim harcamalarındaki artışın belli sınırlar içinde tutulması öngörülmektedir. İlk beş yıllık dönemde özel tüketim harcamalarında ortalama yıllık artış yüzde 5,4

olarak plânlanmıştır. Tarım sektörüne ayrılan yatırımlarla entansif tarım üretimine geçileceği, inalat sanayiinin bir çok kollarında "büyük bir değişme" olacağı belirtilmektedir. 13)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (bundan sonra (İBYP), perspektif plâna koşul olarak ekononide yüzde 7 oranında gelişme hızını öngörürken, aynı zamanda "bu gelişmenin sağlanabilmesi ve devan ettirilebilmesi için köklü bir yapısal değişimin meydana gelmesini de hedef olarak almıştır. " 14) İBYP döneminde GSMH'nın yüzde 22,5 düzeyindeki yatırımların yüzde 20,5'i yurt içi, yüzde 2 sinin de dış kaynaklardan sağlanması plânlanmıştır. Geleneksel tarım üretiminin ileri teknoloji ve yenilikler kullanılarak modernleştirilmesi yanında, ekononiye sürükleyici gücün sanayi sektörü tarafından kazandırılacağı görüşü vurgulanmaktadır. Sanayi sektörü üretiminin yılda ortalama olarak yüzde 12,0 artırılarak, bu sektörün GSMH içindeki payının 1967 yılında yüzde 16,3 den 1972 yılında yüzde 20,5 çıkartılması öngörülmüştür.

İBYP tüketim miktarıyla ölçtüğü fiziki refahın yükseltilebilmesi için yük yandan iç tasarrufların 1967-1972 yıllarında yüzde 77,6 oranında yükselmesini aynı süreçte özel tüketimin yılda ortalama yüzde 5,1 artarak toplam yüzde 28,0 oranında artırılmasını öngörmektedir. Ancak buna koşul olarak da daha adil bir gelir dağılımı ve bölgeler arası daha dengeli bir gelişme politikası plânlanmıştır.

İlk Perspektif plân sonunda da belirtilen, ekonominin hedef olarak alınan kalkınma hızının dış yardımlara başvurulmaksızın kendi kaynakları ile sürdürülebilir bir yapıya ulaşması, hedefinin altı çizilmektedir. 15)

BBYP'den farklı olarak İBYP'da gözlenen yeni strateji, karma ekonominin, yeniden tanımlanmasıdır. Karma ekonomi varlığından hareket edilmesine karşın, BBYP da Kamu ve Özel Sektör teşebbüsleri arasındaki işbölümü, işbirliği ve rekabet koşulları plânın ekonomik ve sosyal hedeflerinin gerçekleşmesi için gerekli şartlara uygun olarak saptanırken, İBYP'da kamu kesiminin özel kesimi daha çok destekleyen, alt yapı yatırımlarını ve sosyal hizmetleri karşılayan bir işlevi üzerlenmesi plânlanmıştır. Bu yöneltte en belirgin nokta inalat sektörünün uzun sürede özel sektöre bırakılmasıdır. "İkinci

Beş Yıllık Plân döneminde imalat sektörüne gelişiminin uzun vadede esas olarak özel sektöre bırakılmasını sağlayıcı bir politika izlenecektir." ¹⁶⁾ denilmektedir. İBYP "kamu sektörü için enredici, özel sektör için yol gösterici ve destekleyici..." ¹⁷⁾ olacaktır. "Ekonomide statik ve dinamik etkinlik esas olarak piyasa mekanizması yoluyla sağlanacaktır. Diğer bir deyişle, ekonomik kararların alınmasında esas serbest piyasada meydana gelecek fiyatlar olacaktır." ¹⁸⁾

Devlet ancak dolaylı yollardan fiyat mekanizmasının yetersizliklerini vergi, kredi, para ve dış ticaret politikası gibi araçlarla düzenliyecek, tekelci güçlerin etkinlik kazanmasını önleyecektir.

Bu yeni yönelişin altının çizilmesi gerekir: İBYP stratejisinde, varılmak istenen plân hedeflerinin gerektirdiği önlemlere göre plânlama yerine, daha çok serbest piyasa ekonomisi mekanizmasına koşut bir plânlama anlayışı yer alıyor.

2.1.1 yüzde 7 oranında gelişme hızı sağlama: Hedef-realizasyon-değerlendirme

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları GSMH her yıl yüzde 7 oranında bir gelişme hızının sağlanmasını temel hedef olarak görmüştür. Bu hedefe BBYP ortalamasıyla yüzde 6,7 oranındaki bir artışla yaklaşılmış, İBKP ortalamasıyla ise ulaşılmıştır. Ancak yıllık artışlarda önemli dalgalanmalar olmuştur. Öte yandan GSMH'deki gelişmeyi yıllık sektörel büyüme hızları yönüyle gözlersek, her iki plânda da Tarım ve Sanayi sektörlerinde gerçekleştirmeler hedeflerin önemli oranda gerisinde kalmıştır. Plân hedeflerinin gerisinde kalış, özellikle sanayi sektörü için çok belirgindir. Nitekim BBYP sanayi sektöründe yüzde 12,3 İBYP yüzde 12,0 oranında bir gelişmeyi hedef aldığı halde, gerçekleşme sırayla ancak yüzde 9,7 ve 7,6 oranında olabilmıştır. ¹⁹⁾

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plânlar sanayi sektörünün GSMH içerisindeki oranını, tarım sektörünün GSMH içerisindeki oranını azaltarak, artırmak ve böylece daha hızlı bir sanayileşmeyi gerçekleştirmeyi hedef alıyorlardı.

Tablo 1: Sektörlerin GSMH'dadaki payları (yüzde olarak) 20)

(Sabit fiyatlarla)

	Gerçekleşme			Plan Hedefi
	1963	1967	1972	1972
Tarım	45,7	30,2	24,6	25,9
Sanayi	14,6	16,7	19,0	20,5
Hizmetler	36,4	38,6	43,6	36,9

Görüldüğü gibi, hizmetler ve tarım sektörlerinde hedeflerini aşan bir gelişme olurken, sanayi sektöründe plan hedeflerinin ancak dörtte üçü oranında bir gerçekleşme sağlanabilmiştir. Sektörlerdeki bu gelişmeyi bu konuda daha sağlıklı veriler olan gayri Safi Yurt- içi Hasıla (GSYİH) hesaplamalarına göre gözlersek, BBKP ve İBKP'nın hedeflerinin çok gerisinde kaldığını görüyoruz.

Tablo 2: Sektörlerin GSYİH'dadaki yüzde olarak paylar 21)

(Sabit fiyatlarla)

	Gerçekleşme			Plan Hedefi
	1963	1967	1972	1972
Tarım	41,2	35,4	28,2	31,4
Sanayi	16,8	19,5	21,8	24,6
Hizmetler	42,0	45,1	50,0	44,3

GSYİH oranla sanayi sektörü birinci ve ikinci beş yıllık plan dönemi sonunda, plan hedefinin ancak üçte ikisi oranında gerçekleşebildiğini görüyoruz. Tarım sektörünün GSYİH'indeki payı plan hedeflerini artan biçimde ancak hizmetler sektöründeki plansız gelişme sayesinde olabilmiştir.

GSMH'da BBP ve İBP yüzde 7 oranındaki bir büyüme hızıyla, Türkiye'nin hızlı bir sanayileşmeyi ve kalkınmayı sağlayabileceği olgusundan hareket etmektedirler. Türkiye gibi nüfus artışı ortalaması yüzde 2,7 olan bu ülkede, yüzde 7 oranındaki bir büyüme hızının yeterli olduğunu söylemek güçtür. Yüzde 2,7 düzeyindeki nüfus artışı GSMH sağlanan yüzde 7 lik artıştan kişi başına düşen gelir artışının önemli oranda düşünmesine neden olması bir yana, ileride görü-

leceği gibi işsizlik sorununu da çok önemli biçimde etkilemektedir. Böyle bir gelişme hızıyla, kalkınmış ülkelerle Türkiye arasındaki büyük uzaklığı kapamak hemen hemen olası değildir. Nitekin 1963-1972 yılları arasında GSMH'de gerçekleşen büyüme hızı ortalaması yüzde 6,8 civarında kalmıştır. Aynı dönemin nüfus artışı ortalamasını gözönünde bulundurursak, kişi başına GSMH'deki artış yüzde 4,1'dir. 1960-1970 yıllarında OECD ülkelerde kişi başına Milli Gelirdeki artış ortalaması yüzde 3,7 olarak gerçekleşmiştir ²²⁾. Bu demektir ki, hızla kalkınması istenen Türkiye ile kalkınmış OECD ülkeleri arasındaki kişi başına milli gelirdeki artış hızı farkı yalnız yüzde 0,4 oranındadır. Bu kalkınma hızı farkının, hızlı bir kalkınma için yetniyeceği açıktır.

Türkiye'nin kalkınma potansiyeli, bunun gereğince seferber edilmesi halinde, kalkınma hızını önemli ölçüde artırabilir. Bir çok ülke bunun kanıtını vermiştir.

GSMH'deki büyüme hızı, özellikle bu artış sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde oluyorsa, kişi başına düzenli geliri ve bütüncül tüketimini artırarak sosyal yaşamı olumlu yönde etkiler kuşkusuz. Ancak GSMH'deki bu artış yalnız başına kalkınmanın, hele hele hızlı kalkınmanın ölçüğü olamaz. Petrol ihraç eden Kuveyt, Suudi Arabistan ve diğer bazı Arap Emirliklerinde kalkınmış ülkeleri bile aşan bir Milli Gelir sağlandığı halde, bu artışın sanayileşme ve kalkınmadan soyut, hatta geniş halk kitlelerinin sosyal ve ekonomik yaşam düzeyini geniş ölçüde etkilemekten uzak olarak gerçekleşmekte olduğu bilinmektedir. O halde salt GSMH'deki büyüme oranı, kalkınmanın ne aracı, ne amacı ve nede ölçüğü olabilir. GSMH'nin sektörel bileşimi ve bu bileşim içerisinde sanayi sektörünün oranı, Sanayi sektörünün bileşimi ve bu bileşim içerisinde yatırım malları ve ara mallarının oranı, ihracatın bileşimi ve bu bileşim içerisinde önemli sanayi ürünlerinin oranı, Sanayi, tarım ve hizmetler sektörlerindeki üretimin ulaştığı teknolojik düzey ve verimlilik oranı, bireylere sağlanabilen sosyal ve ekonomik güvenceler vb. veriler ancak kalkınmışlığı ve sanayileşmişliği singellerler.

Türkiye gibi sanayileşme sürecini tamamlayamamış ülkelere, hızlı sanayileşebilmenin ilk koşulu yatırıma aktarabilecek kaynak miktarı ve GSMH'ya oran ise, ikinci önemli koşulu da yatırımların niteliği yani

bileşimidir. BBP ve İBP döneminde GSMH içinde sabit sermaye yatırım oranları son derece düşüktür. BBP'da GSMH'nin iç ve dış kaynaklardan ancak yüzde 18,3 sabit sermaye yatırımları için planlanmıştır ve ancak yüzde 16 oranında gerçekleşmiştir. İç kaynakların GSMH içersinde sabit sermaye yatırımlarına ayrılan oranı ancak yüzde 14,2 oranında gerçekleşebilmiştir. İBKP döneminde GSMH içinde Sabit Sermaye Yatırımları yüzde 19,3 oranında gerçekleşebilmiş, bunun da yüzde 18,0'i iç kaynaklardan sağlanmıştır. Bu düzeyde düşük sabit sermaye yatırımlarıyla, GSMH'da 1963-1972 Planları ortalamalarının yüzde 6,8 oranında bir kalkınma hızı sağlanabilmiş olması, sabit sermaye yatırımlarının GSMH içersindeki yüzdesinin büyük oranda artırılmasıyla GSMH'da yıllık büyüme hızının çok daha büyük bir büyüme göstereceğini kanıtlamaktadır. Aşağıdaki tablo, Türkiye'den daha ileri kalkınmışlık aşanasında olmalarına karşın AET'ye aday iki ülke Yunanistan ve İspanya ile karşılaştırılmalı olarak iç tasarrufların ve yatırımların GSMH'ya oranlarının Türkiye'de önemli oranda düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: İç Tasarruf ve Toplam Yatırımlarının GSMH'ya oranı ²³⁾.

Ülkeler	İç Tasarruf/ GSMH oranı	Yatırımlar/ GSMH oranı
Türkiye (1972)	19,6	21,0
Yunanistan	25,5	29,7
İspanya	24,7	24,4

Gerek iç tasarrufların ve gerekse Yatırımların GSMH'ya oranlarının Merkezi Planlanmayla kalkınan ülkelerde daha da yüksek olduğu bilinmektedir. Örneğin 1959 yılı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Yatırımların GSMH'ya oranı yüzde 27 idi ²⁴⁾.

Kısa sürede kalkınmaya ve sanayileşmeye kararlı olan ülkelerin tasarrufları ve kaynakları maksimal düzeye çıkarmaları ve bu kaynak ve tasarrufların olası en büyük dilimini büyüme hızını daha da hızlandıracak yatırımlara ayırmaları gerekir. Kaynak ve tasarruflardan yatırımlara ayrılacak dilimi artırma zorunlu olarak ilk aşamada tüketimi ölçülü tutmayı ve hatta belli bir süre için artırmamayı gerektiriyor. Birinci ve İkinci Beş yıllık Kalkınma Planlarında hızlı kalkınma hedefi yanında, yukarıda da belirtildiği gibi, tüketim miktarıyla ölçtüğü

fiziki refahın yükseltilebilmesi için artırılan tasarruflara koşut olarak, özel tüketimin de artırılması öngörülmüştür(BBYF'da yüzde 27, İBKP'da yüzde 25,5 oranında). Bir iki hedef arasında, çelişki vardır. Hiç olmazsa ilk perspektif plan döneminde yüksek gelir gruplarının aşırı ve yaşam için zorunlu olmayan tüketim fazlası dargeler gruplarının zorunlu tüketim gereksinmelerine kaydırılarak bu yoldan da tüketim çok daha sınırlı tutulsaydı, yatırımlara ayrılabacak kaynak miktarı önemli ölçüde artırılmış olacaktı.

Örneğin BBKP'nında özel tüketim harcamalarının GSMH içindeki ortalama yıllık artış oranı yüzde 5,4 ve İBKP'nında ise yüzde 5,1²⁵⁾. Bu özel tüketim harcamaları 1963-1972 yıllarında, yukarıda belirtilen gelir dağılımı ayarlaması yapılarak, GSMH'ya oranla yıllık ortalaması yüzde 5, 2 1/2 den yüzde 2,7 ile sınırlandırılınsaydı, GSMH'nın her yıl yüzde 2,5 oranındaki bu bölümü de yatırımlara yöneltilebilirdi. Böyle nüfus artışına karşın kişi başına genel tüketim düşürülmezken, daha adaletli gelir dağılımıyla, dar gelirliilerin tüketim düzeyi bir miktar artırılabilirdi de. Yineliyelin: Özel tüketimin ölçülü tutulması özellikle ilk plan yıllarında yatırımların/ GSMH'ye oranında ve dolayısıyla büyüme hızının artırılması için gereklidir. Büyüme hızında sağlanan artışın, GSMH'dadaki büyüme çok önemli oranda etkilediğini, Dobb yaptığı bir hesapla açıklamaktadır Dobb'un bu hesabına göre, yatırıma yöneltelen kaynaklar yılda yüzde 2 artarsa ancak 20 yıl sonra bu kaynaklarda yüzde 50 oranında bir büyüme gerçekleşebilir. Bu yatırım fonunda başlangıçta göre yılda yüzde 10'luk bir artış sağlanırsa, başlangıçtaki miktarımız 20 yılda 6 ile 7 katı kadar büyür. Aynı hesap büyüme hızı için de söz konusudur. Yani büyüme hızını yüzde 10'a çıkartıldığı zaman, Milli Gelir 20 yıl sonra 6 ile 7 katı kadar artırılmış olacaktır²⁶⁾. Bu oranda büyüme hızı Türkiye için gerçekçi bir görüştür, ve yüzde 10 oranında bir büyüme hızıyla planlı döneme girildiğini varsayarsak, bu sağlanacak artışın da tamamının yeniden yatırımlara yöneltilmesiyle, 20 yıl kadar kısa bir sürede milli gelirdede çok büyük bir artış sağlanmış olacaktır. Milli gelirdeki bu genişleme sağlandıktan sonra, geniş kitlelerin tüketim gereksinimi de gereğince karşılanabilecektir.

2.1.2 Tasarruf ve yatırımların artırılması: Hedef, realizasyon- değerlendirme:

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlar bir yandan ülke kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesini hedeflerken, diğer yandan da istenen kalkınma hızının sağlanması için yatırımların artıralacak tasarruflarla geliştirilmesini ve eldeki tasarrufların olası görülen en büyük diliminin yatırımlara ayrılmasını hedef almışlardır.

Toplam yurtiçi tasarruflarının, GSMH içindeki payının 1962'de yüzde 11,1'den 1972'de yüzde 22,6'ya çıkartılması planlanmışken, gerçekleşme ancak yüzde 19,6 oranında olabilmıştır ²⁷⁾. Planların hedefledikleri tasarruf düzeyine varılamayışında, kamu gelirlerinde, ve özellikle kamu vergi gelirlerinde planlanan gelirin sağlanamayışı yatmaktadır. Toplam kamu gelirleri BBYP sonunda ancak yüzde 90,3 İBYB sonunda ise yüzde 93,0 oranında gerçekleşebilmiştir ²⁸⁾.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları Sabit Sermaye yatırımlarının GSMH içindeki oranlarını artırarak sanayileşme temposunu hızlandırmayı erekliyorlardı.

Tablo 4: Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH içindeki payları ²⁹⁾
(Yüzde olarak)

	Birinci plan Dönemi		İkinci Plan Dö.	
	<u>Hedef</u>	<u>Gerçekleş</u>	<u>Hedef</u>	<u>Gerçekleş</u>
GSMH içindeki Sabit Sermaye Yatırımları	18,3	16,0	21,3	19,3
İç Kaynaklar	14,8	14,2	19,4	18,0
Dış Kaynaklar	3,5	1,8	1,9	1,3
Kamu Kesimi Yatırımları	59,9	52,4	52,6	53,1(x)
Özel Kemis Yatırımları	40,1	47,6	47,4	46,9(x)

Yukarıdaki tablonun gösterdiği gibi, sabit sermaye yatırımları her iki beş yıllık planda da, plan hedeflerinin küçümsenemeyecek oranda gerisinde kalmıştır. Yatırımların BBYP döneminde ancak yüzde 90,6 İBYB döneminde ise yüzde 91,4 gerçekleştirilebilmiştir ³⁰⁾. Yatırımların bu oranda plan hedeflerinin gerisinde kalışı, kamu tasarruflarının artırılmasını hedefleyen planların gerçekleştirilmesini zorlaştırıyor.

ruflarının plan hedeflerine uygun olarak gerçekleştirilemeyişi yanı sıra, birinci planda dış kaynak gelirlerinin çok düşük oranda gerçekleşmesinde yatmaktadır.

Özellikle İBYP kalkınma hızının sağlanması ve sürdürülebilirliği için ekonomide köklü yapısal bir değişikliği öngörüyor ve sanayi sektörünü ekonominin sürükleyici gücü olarak belirtiyordu. Bu nedenle de yatırımların dağılımında bu yapısal değişikliği sağlayacak biçimde bir politika izlenmesi öngörülüyordu.

Tablo 5: Birinci ve İkinci Plan Dönemlerinde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı ³¹⁾. (yüzde olarak)

SEKTÖRLER	Birinci Plan Dönemi		İkinci Plan Dönemi	
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
Tarım	17,7	15,3	15,2	11,8
Madencilik	5,4	5,6	3,7	3,5
İmalat Sanayii	16,9	16,9	22,4	25,7
Enerji	8,6	6,1	8,0	8,5
Ulaştırma	13,7	15,6	16,1	16,4
Turizm	1,4	1,3	2,3	2,1
Konut	20,3	22,3	17,9	20,2
Eğitim	7,1	6,5	6,7	4,7
Sağlık	2,3	1,7	1,8	1,5
Diğer Hizmetler	6,6	6,0	5,5	5,5
Kalkınma Fonu	-	-	0,4	0,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablodan izleneceği gibi, İmalat Sanayiinde, Konut ve Ulaştırma sektörlerinde gerçekleşmeler plan hedeflerine aşarken, Tarım, Eğitim, Sağlık ve Turizm sektörlerinde plan hedefleri gerçekleştirilememiştir. GSMH'daki büyüme hızının ve hatta global olarak tarım, sanayi ve Hizmet sektörlerine yapılan yatırım oranlarının da hızlı ve sağlıklı bir kalkınma için yetmeyeceğini belirttik. Her ne kadar İBKP sanayi sektörünü "ekonominin sürükleyici gücü" olarak görüyorduysa da BBYP'da olduğu gibi, İBYP'da da yatırım niteliğine büyük önem verilmediği, sanayileşme sürecinin gereği olan sanayi yatırımlarındaki ön-

celiğe göre sıralama yapılmadığı, yatırımların ekonomideki gelişmeyi bütünleyici ve tamamlayıcı katkıları gözönünde bulundurulmadığı görülmüştür. Hatta bundan öteye, yatırım politikasında hızlı ve sağlıklı bir gelişmeyi hedefiyle çelişen bir yatırım politikası izlenmiştir.

Yukardaki tablodanda görüldüğü gibi BBYP, döneminde tüm yatırımların yüzde 20,3'nün konut yapımına ayrıldığını ve bu hedefin yüzde 22,3'lük bir oranla aşıldığını görüyoruz. İmalat Sanayii için planlanan yatırım yüzde 16,9, tarım sektörü için yüzde 17,6'dır. BBYP'inde konut yatırımları toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde ilk sırayı işgal etmektedir. Konut yatırımları İBYP'da yüzde 17,9-luk bir oranla yüzde 22,4'lük sanayi sektörü yatırım hedeflerini izlemekte ve ikinci sırayı almaktadır. Gerçekleşmeler konut sektöründe yüzde 20,2 ve sanayi sektöründe yüzde 25,7'dir. Birde konut yatırımlarına ulaştırma sektörü için planlanan ve plan hedeflerini de aşan yatırımları katarsak her iki kalkınma planında toplam yatırımların yüzde 34'ü bu iki sektör için planlanmış ve bu hedefler aşılarak gerçekleşme yüzde 36 oranında olmuştur.

Hızlı ve sağlıklı az gelişmiş ülke plânlama mantığıyla asla bağdaştırılamayacak bu yatırım politikasındaki paradoksi, eğitim ve sağlık hizmetleri için ayrılan yatırımlarla karşılaştırıldığında daha da belirginleşiyor. İlk plân yıllarında halkın yarısından fazlasının okuma yazma bilmediği ve sağlık hizmetlerinin çok yetersiz karşılandığı Türkiye'de bu iki sektör için gerçekleşen yatırımlar BBYP döneminde sabit sermaye yatırımlarının yüzde 8,2 si, İBYP döneminde ise ancak yüzde 6,2 si kadar olmuştur.

Plânlarda amaçlanan "halk tipi konut yapımı" gerçekleştirilemediği içindir ki, çok yüksek konut yatırımlarına karşın, konut sorunu çözülememiştir. Dar gelirliiler günümüzde kazançlarının yarısını ev kirasına ayırmak zorundadırlar. Ulaştırma yatırımlarında izlenen politikada, sağlıklı bir ulaştırma politikası olmaktan çok uzaktır. Kişi ve yük taşımacılığında, yapımı ve taşınımı çok daha pahalı ve dışa bağımlı girdileri gerektiren karayolları ulaşımının gelişmesine önem verilirken, demir ve deniz yolları ulaşımı adeta unutulmuştur. 32)

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin hesaplamalarına göre

karayollarında enerji tüketimi belli bir birim için demir yollarındaki enerji tüketiminin on katı kadardır. Deniz yolları taşımacılığı demir yollarından daha da tasarrufludur. 33)

Bilindiği gibi karayolu taşımacılığı tamamen petrole dayalıdır ve petrol gereksinmemizin büyük bir bölümü, son yıllarda tüm ihracatımızın, üçte biri düzeyine varan ithalâtla karşılanmaktadır. ÜBYP döneminde kendini iyice belli etmeye başlayan enerji ve döviz darboğazı, bu yanlış uygulamalardan yalınlanamaz.

Kitle konut yapımına ve daha çok demir ve deniz yollarına dayalı kitle taşımacılığına önem verilmek koşuluyla, konut ve ulaştırmaya, hızlı ve sağlıklı kalkınmayı ciddiye alan plânların ayıracağı fon, özellikle ilk perspektif plân döneminde sabit sermaye yatırımlarının yüzde 10'unu asla aşmamalıydı. Böylece buradan iki sektöre yöneltilen yatırımlarda her iki kalkınma plânında sabit sermaye yatırımlarının yüzde 26'sını oluşturan sermaye oranını, önem derecesine göre imalat sanayii, tarım ve eğitim sektörlerine aktarmak olasıydı.

Böylece imalat sanayi sektörünün sabit sermaye yatırımları içindeki payı BBYP'de örneğin yüzde 19,6'dan yüzde 34,6'ya, tarım sektörünün payı yüzde 15,3'den yüzde 21,3'e ve eğitim sektörünün payı yüzde 6,5'den 11,5'e çıkartılabılırdi. Bu oranlar İBYP'da imalat sanayiinde yüzde 40,7, tarımda 17,8 ve eğitimde yüzde 9,7 olarak gerçekleştirilebilirdi.

Oysa BBYP'nin imalat, sanayiinde ve tarım sektöründe gerçekleşen sabit sermaye yatırımları birlikte yüzde 24,9, İBYP'da yüzde 37,5 iken, konut ve ulaştırmanın payları sırasıyla 37,9 ve 36,6'dır. Böyle bir yatırım politikasıyla GSMH'de artış sağlanabilir, ancak sağlıklı ve hızlı bir sanayileşme ve ekonomik kalkınma gerçekleştirilemez. Bilindiği gibi konut ve ulaştırma sektörlerine yapılan yatırımlar üretken olmayan ölü, yatırımlardır ve ancak sanayileşme ve kalkınma sürecinin son aşamalarında bu oranda ağırlık verilerek ele alınmaları uygun olurdu.

2.1.2.1 Tarım Sektörü yatırımları ve politikası:

Sanayileşmeyi ve kalkınmayı kısa sürede hedef alan plânların,

ivedilikle tüm sektörlerde verimliliği artırmaları gerekir. Ancak işgücü fazlasının çok büyük boyutlara ulaştığı Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, her sahada sermaye yoğun yatırımlar yapılarak veya en son teknolojiler kullanılarak verimliliği artırmakta doğru olmaz.

İlk plân yıllarında tüm çalışan nüfusun dörtte üçünün çalıştığı tarım sektöründe üretim ve verim çok düşüktü, 1961/1966 yıllarına içeren bir araştırmaya göre, Türkiye tarımına en önemli tahıl ürünlerinden buğday, çavdar ve mısırda verimlilik, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkeleriyle kıyaslandığında, yarısından daha düşüktür. Şeker pancarı, Patates ve Güneşçiçeği üretiminde verimlilik AET Ülkelerine kıyasla yüzde 60'ın altındadır. Bu verim düşüklülüğü hayvancılıkta daha da büyüktür. 1966 yılı karşılaştırmalarına göre AET Ülkeleri ortalamalarının bir inekten yılda 3251 Kgr. süt sağılırken, Türkiye'de ancak 586 Kgr. gibi beş katından daha da düşüktür. 34)

Bu çok düşük verimlilik özellikle sulama, gübreleme, mekanik ve teknik girdilerin Türkiye tarımında çok düşük olmasından ileri gelmektedir. Yine 1966 yılına ait bir karşılaştırmaya göre AET Ülkeleri ortalamasında 1000 Hektar işlenebilir toprağa 66 Traktör ve 900 kgr. gübre düşerken, Türkiye'de ancak 2,7 traktör ve 67 kgr. gübre düşmektedir. 35)

1970 yıllarında tarımda ekilebilen sahaların ancak beşte biri gübrelenebilmekteydi. 36) Bundan da daha önemlisi, ekilebilen tüm tarım sahalarının yüzde 40'ını oluşturan 8 Milyon Hektarının sulanması olası iken, 1967 yılında ancak 1,5 milyon hektar ekilebilen tarım sahası sulanabilmekteydi. 37)

1970 yılında sulanabilen tarım elverişli sahaların ancak yüzde 7,1 i sulanabilmekteydi. Bu oran İtalya'da yüzde 20, Yunanistan'da yüzde 18,5 dir. 38)

Bu karşılaştırmalı rakamlar, Türkiye'de çalışabilen nüfusun yüzde 70 inden fazlasının ne derece düşük verimle çalıştığını ve bu verim düşüklüğünün nereden kaynaklandığını gösteriyor.

BBYP'da buna karşın tüm sabit sermaye yatırımlarının ancak yüzde 17,7 si tarım sektörüne ayrılmış ve gerçekleşme ancak yüzde 15,3 oranında olabilmıştır. İBYYP'da tarım sektörü daha da ihmal edilmiş ve sabit sermaye yatırımlarının ancak yüzde 15,2 si bu sektör için ayrılırken, gerçekleşme ancak yüzde 11,8 gibi çok düşük bir düzeyde olmuştur.

Tarım sektörüne ayrılacak yatırımların hiç olmazsa yukarıda önerdiğimiz yüzde 21,3 ve 17,8 düzeyde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Özellikle sulama ve gübre üretimi projelerine daha ilk plân yıllarında ayrılacak büyük yatırım fonlarıyla, özellikle sulanamadığı ve gübrelenemediği için üretimin ve verimliliğin çok düşük olduğu sahalarda, verim önemli oranda artırılabilirdi. Buna karşın tarımda verimi artırıcı en modern araç ve gereçlerin kullanılmasında, işsizliğe olan etkisi göz önünde bulundurularak, daha dikkatli olunması gerekir kuşkusuz.

Plânlamalardaki tarım politikaları, tarım sektörünün sanayileşmesi ve kalkınmadaki öneminin gereğince kavranamadığından kaynaklanmış olsa gerekir. Oysa tarım üretiminin çok önemli olduğu Türkiye gibi ekonomilerde, tarımın sanayileşmenin gereksinme duyduğu kaynak aktarması işlevini önemli ölçüde üstlenme gerekir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bunun için tarımda üretimi ve verimi hızla artırıcı önlemler paketinin uygulanması gerekirdi. Tarım ve havacılık ürünleri ilk plân yıllarında toplam ihracat gelirlerimizin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturmaktaydı. İşlenmiş olarak ihraç edilen geleneksel tarım ürünlerinin, işlenerek ihraç edilebilmesi için de gerekli yatırımların yapılması ve böylece ihracat gelirimizin hızla artırılması gerekirdi. Buna koşut olarak tarım ürünlerinde ihracatın çeşitlendirilmesi de, tarımda verimliliğin artırılmasıyla olasıydı. Örneğin buğday ve çavdar üretimi ve verimliliği artırılarak döviz sağlayan önemli ihraç ürünlerimizden biri olması plânlanamabilirdi. Günümüzde özellikle buğday ihracatının taşıdığı önem, onu Dünya pazarlarında petrole yakın etkin bir silah yapma eğilimindedir. Çünkü artan Dünya nüfusuna koşut olarak buğday üretimi artırılmadığından, bu gıda maddesine duyulan gereksinme giderek hızla OECD tarafından yapılan hesaplamalara

göre yalnız az gelişmiş ülkelerin 1972 yılında 102 milyar dolar değerindeki buğday gereksinimleri, kişi başına buğday tüketimi aynı kalmak kaydıyla 1990 yılında 200 milyar dolara ulaşacaktır ³⁹⁾. Ekilebilen sahalardan buğday ve çavdara ayrılmış olan sahaların daha verimli işletilerek Türkiye'nin buğday ihracından önemli miktarda döviz sağlayamaması için hiç bir neden yoktur. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Kanada'nın buğday ihraç eden ülkelerin başında yer almaları, buğday üretimiyle sanayileşmenin ve sanayi ülkesi olmanın çelişir olmadığını açık kanıtıdır.

Tarımın ekonomide çok büyük önemi olan Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, kalkınma planlarının sanayileşmek için seferber edilecek kaynakların başında tarımı görmelerigerekir. Tarımdan artan oranda sağlanan döviz gelirleri, planlarda öngürülen dış kaynaklara duyulan gereksinmeyi geniş oranda azaltabilirdi, hatta tamamen karşılayabilirdi. Ekonomik kalkınmada tarımın rolünü, inceleyen Johnston ve Mellor, tarımdan sağlanacak kaynak aktarımının önemini vurguluyarak "Japonya, belki de, tarımın iktisadî gelişmenin finanse edilmesinde büyük rolü olan memleketler için en açık misali teşkil eder" demektedirler ⁴⁰⁾. "Gelişmenin ilk safhalarında tarımın önemli bir rol oynaması gerektiği hemen hemen kesinlikle bilinen bir hakikattir". "Bilhassa gelişmenin ilk safhalarında, tarımsal mahsullerin ihracındaki bir gelişme, geliri ve döviz kazançlarını artırmada en ümit verici vasıtalarından biri olabilir" ⁴¹⁾, demektedir Jenston ve Mellor. "Gelişmenin başlangıç aşamasındaki bir ekonomi (dış yardım almıyorsa petrol veya benzeri zengin bir hammadde kaynağı yoksa)" diyor Kazgan Tarım ve Gelişme adlı yapıtında "gelişmeyi harekete geçirebilmek için, tarımda verimliliği artırmak zorundadır. Çünkü, tarımın 'iktisadi artık' ı büyümedikçe, tarım dışı faaliyetleri geliştirmek olanaksızdır" ⁴²⁾.

Sanayileşmeyi ve ekonomik kalkınmayı tarımdaki gelişmeden yalınlanmanın olanaksızlığını vurgulayan Effenberger de:"Sanayileşme ve tarımın gelişmesi birbirleriyle çelişen olasılık değillerdir, aksine bunlar birbirini tamamlayan ve taşıyan proseslerdir" ⁴³⁾.

Tarımdan yeterince kaynak aktarımını öngörmeyen ve tarımsal ürünlerin hemde artan oranlarda işlenerek ihracıyla daha fazla döviz sağlamayı erekleyen Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları

Politikaları, öngörülen sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşebilmesi için önemli oranda dış kaynak sağlanmaya çalışmışlardır. Sağlanması planlanan dış kaynaklar BBYP'da tüm sabit sermaye yatırımlarının yüzde 19'unu İBYP'nında ise yüzde 9'una varmaktadır. Yukarıda da gördüğümüz gibi, gerçekleştirmeler hedeflerin çok altında kaldığı için, planların öngördüğü yatırımların gerçekleşmesi de aksamıştır.

2.1.2.2 Enerji ve maden sektörü yatırımları politikası

Enerjisiz sanayileşme düşünülemez. Denebilir ki enerji sanayinin kalbidir. Sağlıklı bir sanayileşme politikası bu nedenle, enerji sorununu dışa bağımlı olmaksızın ve uzun süreli bir çözüme bağlamak zorundadır. BBYP'da enerji üretimine sabit sermaye yatırımlarının yüzde 8,6'sı ayrılmış, gerçekleşme yüzde 6,1 oranında olmuştur. Gerçekleşme yüzde 63 düzeyinde kalmıştır. İBYP döneminde enerji sektörüne sabit sermaye yatırımlarının yüzde 8'i ayrılmış ve gerçekleşme yüzde 8,5 oranında olmuştur.

Enerji üretiminin tartışma götürmez önemi nedeniyle yatırımların BBYP'da da en azından plan hedefleri çerçevesinde gerçekleşmesi gerekirdi.

İleride sanayi yatırımlarının bileşiminde de değinileceği gibi, enerji üretiminde de önemli olan yapılan yatırımların niteliğidir. Enerji yatırımlarında vazgeçilmez temel ilke ve hareket noktası, üretimi yerli kaynaklardan sağlayacak yatırımlara öncelik vermeyi gerektiriyordu. O halde önce Türkiye'nin enerji üretmeye elverişli kendi öz kaynaklarının saptanması gerekiyordu. Yatırımların ülke gereksinmesine karşılayabilecek biçimde tam zamanında gerçekleştirilebilmesi içinde, gelecek yıllarda enerjiye duyulacak gereksinmenin doğru olarak belirlenmesi gerekiyordu.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlarında, bu ilkelere yola çıkıldığı söylenemez. Türkiye'nin bu iki plan döneminde varabileceği teknolojik düzey gözönünde bulundurularak (yani nükleer enerji, güneş enerjisi vb. üretilmeyeceğine göre), enerji sağlanmasında linyit, taşkömürü, hidrolik enerji ve petrol kaynaklarının optimal biçimde ve ekonomik alan sahalarda üretime konmaları gerekirdi. Aşağı-

daki tablo, 1963-1972 yıllarında ülkemizdeki enerji tüketiminin gelişimini gösteriyor.

Tablo 6: Ticari Enerji Tüketiminde Kaynakların Yüzde Olarak Payları ¹⁴⁾.

Ticari Enerji kaynakları	1963	1967	1972
Taşkömürü	19	17	12,5
Linyit	8	8	8,5
Asfaltit	-	0,03	0,3
Petrol	24	34	46,4
Hidrolik	4	4	3,6
Ticari olmayan Enerji Kaynakları			
Odun	30	23	17,8
Hayv. ve Bitki Artık.	15	14	10,9
Toplam	100,0	100,0	100,0

Görüldüğü gibi ticari olmayan enerji tüketiminin toplam tüketim içindeki payı 1963 yılında yüzde 45'den 1972 yılında yüzde 28,8 düşmüştür. Genellikle ısıtma enerjisi olarak kullanılan odun, hayvan ve bitki artıklarının ısı değerleri düşük olduklarından ve ülke ekonomisi için çok daha elverişli sahalarda kullanılmaları gerektiğinden, bu kaynakların daha büyük bir hızla enerji dışı tüketimlere yönlendirilmeleri gerekir. Bu açıdan genel enerji tüketimi içerisindeki oransal azalma olumlu bir gelişme isede, yetersiz kalmıştır.

Tablodan izleneceği gibi, taşkömürünün enerji tüketimindeki payı küçümenebilecek oranda azalar ve linyit tüketiminin payı hemen hemen değişmezken, petrolün tüketimindeki payı iki misline yakın bir gelişme göstermiştir. Öte yandan Hidrolik enerji tüketimi payının da azda olsa düştüğü gözlenmektedir.

Bir değerlendirme yapmadan, Türkiye'de bilinen yada mümkün görülen ticari enerji rezervlerine bir göz atılmasında yarar vardır.

Tablo 7: 1972 yılında üretilen ticari enerji ve Türkiye'nin rezervleri 45)

	1972 Yılı Üretimi (Bin ton)	Rezerv Miktarı
Taşkömürü	4642	796 (Milyon ton)
Linyit	6775	5,6 (Milyar ton)
Asfaltit	168	34 (Milyon ton)
Petrol	2595,4	57 (Milyon ton)
Hidrolik	3204	74.441 (Milyar Kwh)

Tablodan Türkiye'de çok geniş ticari enerji kaynağı rezervlerinin bulunduğunu izleyebiliriz. Özellikle linyit ve hidrolik enerji kaynakları bakımından Türkiye'nin çok zengin olduğu görülmektedir. Türkiye'de planlamanın izlemesi gereken enerji politikası, öncelikle çok zengin linyit ve hidrolik enerji kaynaklarına dayalı bir enerji yatırım ve üretim politikası olmak zorundaydı. Tablo 6 ve 7'dende izlediğimiz gibi, genel enerji tüketimi içersinde bu iki çok önemli kaynağın üretimi ve tüketimi 10 yıllık plan döneminde fazla değişmemiştir. Örneğin hidrolik potansiyelden yararlanma 1972 yılında yüzde 4,27 düzeyinde kalmıştır .46).

Buna karşın büyük bir bölümü ithal edilmek zorunda olan ve artan düzeyde ülke ekonomisini döviz darboğazına sürükleyen petrol üretimi gerektiğince hızlandırılmamışken, tüketimi hemen hemen iki katına çıkartılmıştır. Petrol üretimindeki tıkanıklık yabancı petrol şirketlerine verilen arama ve üretim haklarının, bu şirketler tarafından en dikkatli ifadeyle, içtenlikle değerlendirilemediğinden ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Büyük oranda ithal edilmek zorunda bulunduğu halde, yukarıda belirtildiği gibi, kişi ve kitle taşımacılığında petrol tüketimini kamçılamanın karayolu ulaşımına ağırlık verilmeyle kalınmamış, petrol bazı üretim tesislerinin kuruluşunda küçümsenemeyecek düzeyde enerji yakıtı olarak kullanılmıştır. İBKP dönemine ait araştırma sonuçları olmadığından bu gelişmeyi 1975 yılına ait verilerden görebiliriz. Türkiye'de kurulu tesislerin 1975 yılında yüzde 22,99 taşkömürü ve linyit, yüzde 34,29'u Fuel-Oil ve Motorin kaynağı kullanmaktaydılar ÜBYP döneminde Keban barajının da devreye girmesiyle tesislerin hidrolik kaynak kullanımı, yüzde 42,62 ye çıkmıştır.47) Görüldüğü gibi ÜBYP dönemi ortalarında bile petrole dayalı sanayi enerjisi kullanımı, çok zengin yerli linyit ve taşkömürü kullanımını önemli oranda aşmaktadır. Enerji, sanayinin kalbidir derken, sanâyide kullanılan elektrik enerjisini kasttettik kuşkusuz. Elektrifikasyon politikasına dayanmayan sanayileş-

me politikası, kalbi olmayan bir insanı yaşatma düşüne benzer. Bu nedenle sanayileşmede koşul, kurulacak endüstri tesislerinin, yeterince elektrik enerjisine kavuşturulmalarına bağlıdır. Özellikle elektrik üretiminde linyit kaynaklarımızın ve büyük hidrolik potansiyelimizin kararlılıkla kullanılması gerekirdi.

Tablo 8: Elektrik Enerjisi Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı ⁴⁸⁾ (yüzde olarak)

<u>Kaynaklar</u>	<u>1963</u>	<u>1967</u>	<u>1972</u>
Taşkömürü	24,3	17,7	12,7
Linyit	13,9	16,7	13,3
Akaryakıt	7,3	24,8	43,9
Diğer Yakıt	1,6	2,8	1,6
Termik Toplam	47,1	61,7	71,5
Hidrolik Toplam	52,9	38,3	28,5
Genel Toplam	100,0	100,0	100,0

Tablodan da görüldüğü gibi, hidrolik kaynakların toplam elektrik enerjisi üretimindeki payı yüzde 52,9'dan yüzde 28,5 düşerken, akaryakıtı dayalı enerji üretiminin payı astronomik biçimde tam altı katına tırmanmıştır. Birinci ve İkinci Kalkınma Planı döneminde elektrik enerjisi üretimi yılda ortalama olarak yüzde 12'lik bir artışla yüzde 95 oranında plan hedeflerine yaklaşmıştır ⁴⁹⁾. Ancak elektrik enerjisi üretimindeki bu yapısal nitelik, elektrik üretiminde plan hedeflerine yaklaşılsa bile, sağlıklı sonuca varıldığı söylenemez. Çünkü elektrik enerjisi üretiminin artan oranda pahalı ithalat girdilerine, petrole, dayalı olarak geliştirildiğini görüyoruz. Sanayileşme, enerji politikasıyla da, artan oranda dışa bağımlı duruma getirilmektedir.

Birde elektrik üretimi hedeflerinin nicel yönü vardır. Hangi gereksinmeye göre, elektrik üretimi planlanmıştır ki, planlarda elektrik üretimi hedefine yaklaşmıştır?

Nüfusun İBYB dönemi sonunda bile yarım fazlasının kırsal bölgede yaşayanların tamamına yakın bölümünün elektrikten yoksun olduğu bir ülkede, elektrik gereksinimi salt sanayinin elektrik enerjisi gereksinimine göre saptanamaz. Plan hedeflerinin ivedilikle, sanayileşmenin ve kalkınmanın gereğinden öteye, çağımızın gereği olan, herkesin evinde elektriğe kavuşmasını, ilk 10 yılın amacı sayması gerekirdi. Nitekim uluslar arası

karşılaştırmalar, kişi başına düşen elektrik enerjisi üretiminde Türkiye'nin çok geride olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: Kişi Başına Elektrik Enerjisi Üretimi 50) (Kwh/kişi)

<u>Ülkeler</u>	<u>1965</u>	<u>1972</u>
İsveç	6.347	8.702
İngiltere	3.510	4.659
Finlandiya	3.169	5.676
Batı Almanya	3.032	4.610
Çekoslovakya	2.414	3.546
Bulgaristan	1.246	2.595
Romanya	904	2.185
Yugoslavya	769	1.597
Yunanistan	485	1.352
TÜRKİYE	149	303

Madenciliğin geliştirilmesi için BBYP döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 5,4'ü öngörülmuş gerçekleşme yüzde 5,6 ile plan hedefini aşmıştır. İBYYP döneminde bu sektör için ayrılan yatırımlar yüzde 3,7'e düşürülmüş, gerçekleşme yüzde 3,5 düzeyinde kalmıştır. Birinci plan döneminde maden üretiminde hedef alınan yılda yüzde 7,5 düzeyindeki artış yüzde 13'lük bir artışla gerçekleşmiştir. İBYYP dönemi için öngörülen yüzde 11 oranındaki üretim artışına ulaşılammış olmakla birlikte, 1n yıllık plan üretim hedefi gerçekleştirilmiştir 51).

Özellikle İBYYP'da birincil enerji kaynakları için üretim gerçekleştirmeleri, plan hedefinin önemli ölçüde gerisinde kalmıştır. Taşkömürü üretimi İBYYP dönemi sonunda, 1967 üretiminin de gerisinde kalırken, linyit ve ham petrol üretiminin, planlanan gelişmeler sağlanamamıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, enerji üretiminde Türkiye'de zengin rezervlere bulunan linyit üretimine her iki planda da gereken önemin verilmediği görülmektedir.

2.1.2.3 İmalat Sanayi Yatırımları ve Politikası

BBYP'da imalat sanayiine sabit sermaye yatırımlarının yüzde 16,9'u ayrılmış ve bu 19,6 oranında plan hedefleri üstünde gerçekleşmiştir. İBYYP 'nında bu oran yüzde 22,4 çıkartılmış ve gerçekleşme yüzde 25,7 düzeyinde olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, çağımızda kalkınmanın

koşulu sağlıklı ve hızlı bir sanayileşmedir. Sağlıklı ve hızlı bir sanayileşmeye koşul olarak ancak milli gelirde istenen hızlı ve sürekli büyüme gerçekleştirilebilir. Sağlıklı bir sanayileşme hızlı kalkınmanın ve milli gelirdeki hızlı büyümenin motoru, taşıyıcı gücüdür.

İlk Plan yıllarında çok büyük boyutlarda olan işgücüne hızla yeni iş sahalarının açılması, öte yandan çok düşük produktivite ile çalışanlara hızla daha verimli iş sahalarının açılabilmesi öncelikle sanayi sektöründe yapılacak yatırımlarla olasıdır.

Az gelişmiş ülke ekonomilerinin bir diğer çok önemli sorunu, 1948 sonrası Türkiye'nin de olduğu gibi, dış ticaret ve dış ödemeler dengesinin sağlanmasıdır. Bunun için de ithal malı sanayi ürünlerinin hızla yerli üretimle karşılanması, ikame edilmesi, diğer yandan da ilk aşamada ihracat malı tarım ürünlerinin ve hammaddelerinin işlenerek ihracatının sağlanması gerekir. Bu sorunların çözümü, bir diğer deyimle, az gelişmiş ekonomilerin kısır döngüsünün aşılabilmesi, sağlıklı ve hızlı bir sanayileşmeyle olasıdır. Bu nedenle de her iki beş yıllık kalkınma planında öngörülen imalat sanayii yatırımları çok yetersizdir ve en azından sabit sermaye yatırımlarına oranla yüzde 10 düzeyinde artırılmış olarak gerçekleştirmeleri gerekirdi.

İmalat sanayiine, sabit sermaye yatırımlarından ayrılacak fon kadar önemli olan, belki de ondan daha önemlisi, yapılan yatırımların niteliğidir. Yani, bu yatırımlar içersinde yatırım malları sanayiinin, ara malları sanayiinin ve tüketim malları sanayiinin oranları nedir? Bu nedenle imalat sanayii yatırımları bileşimini değerlendirmek zorundayız.

Tablo 10: İmalat Sanayiinin Bileşimi ⁵²⁾ (yüzde olarak)

<u>Üretim</u>	<u>1962</u>	<u>1967</u>	<u>1972^(x)</u>
Tüketim Malları	62,3	52,9	46,6
Ara malları	27,8	35,4	39,4
Yatırım malları ^(xx)	9,9	11,7	14,0
İmalat Sanayii	100,0	100,0	100,0

(x) Gerçekleşme tahmini

(xx) Yatırım malları, madeni eşya, makina imâlâtı, tarım alet ve makineleri, elektrik makineleri ve elektronik ve taşıt imalat sanayii ürünlerini kapsadığından, bazı dayanıklı tüketim mallarını da kapsamaktadır.

Ülkelerin sanayileşme düzeyini, yalnız sanayi sektörünün sayısal olarak GSMH içindeki payı göstermez. Onun kadar önemlisi olan, yatırım mallarının imalat sanayii içindeki oranıdır. Gerçekten de gelişmiş ekonomilerde imalat sanayiinin bileşimi, Türkiye'deki bileşimin tam karşıtı bir yapı gösterir.

Tablo 11: Çeşitli Ekonomilerde İmalat Sanayii Üretimini 1967 yılındaki Bileşimi ⁵³⁾ (yüzde olarak)

<u>Üretim</u>	<u>Türkiye</u> <u>1967</u>	<u>1972</u> (x)	<u>Gelişmiş</u> <u>Ekonomiler</u>	<u>Gelişen</u> <u>Ekonomiler</u>	<u>Merkezi</u> <u>Planlı E.</u>
Tüketim Malları	52,9	46,6	20	39	25
Ara Malları	35,4	39,4	35	36	27
Yatırım Malları	11,7	14,0	45	25	48
İmalat Sanayii	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(x) Gerçekleşme tahmini

Tablodan izleneceği gibi, gerek kalkınmış ekonomilerde, gerekse merkezi planlı ekonomilerinde yatırım ürünleri sanayinin tüm imalat sanayii içindeki oranı yarıya yaklaşmaktadır. Türkiye'de ise bu oran, karşılaştırma yılı 1967'de ancak yüzde 11,7, 1972'de ise yüzde 14 düzeyinde bulunuyordu. Hatta Türkiye'nin, gelişen ekonomiler ortalamasıyla yapılan karşılaştırmada bile bu sektörde çok önemli ölçüde geride olduğunu görüyoruz. 1967 yılında (gelişen ekonomiler için bu karşılaştırma yılını almak zorundayız) yatırım mallarının oranı gelişmekte olan ekonomilerininkinin yarısından bile düşüktür.

Hernekadar imalat sanayinin bileşiminde 1962-1972 yılları arasında ara ve yatırım ürünleri yararına bir gelişme gözlüyorsak da, bu gelişme özellikle ara malları yararınadır. Yatırım mallarının tüm imalat sanayii içindeki gelişme payı aynı süre içinde ancak yüzde 4,1 düzeyinde kalmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, sanayileşmede yatırım malları üretiminin önemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma planlarında yeterince kavranamamıştır.

Vurgulanmaya çalışıldığı gibi, hızlı kalkınma genel olarak yatırıma daha fazla kaynak ayırmakta ve özel olarak bu kaynakları üretken yatırımlara yöneltmekle olası. Yatırıma ayrılacak iç kaynakları artırmak, tüketimi sınırlandırmayı zorunlu kıldığı için, yatırım politikasıyla, tüketimdeki gelişmeyi yönlendirmek gerekir. Bir diğer deyimle tüketim yatırımlarının ölçülü tutulmasıyla, tüketimdeki gelişmenin de belirlenememe-

si olasıdır. Bu özellikle, tüketim malları yatırımları ihracata yönelik değilse zorunludur (54). Yatırım politikasında tüketim malları oranının azaltılmasının önemli bir nedeni budur. Bundan daha da önemli diğer nedeni de, yapılan sanayi yatırımlarının ekonominin gelişmesini hangi yönde etkileyebildiğidir. Yatırım ve ara malları sanayi, gelecekteki yatırımlara kaynak hazırlandığından ve doğabilecek tıkanıklıkları gidereceğinden, tıpkı kalkınmanın motoru, sanayileşme prosesini taşıyacak gerçek güç, yatırım malları sanayiidir. Çünkü tüm sanayi birimlerinde yeni fabrikaların kurulabilmesi, bir yandan yatırım malları sanayiinin üretebileceği her türlü makina ve elektronik araç ve gereçleri gerektirirken, diğer yandan da ara malları yatırım sanayiinin üreteceği demiri, çeliği, çimentoyu, elektriği gerektirmektedir. Eğer bunlar sürekli olarak ithal edilmeyecekse.

Az gelişmiş ülke imalat sanayii yatırımlarında büyük önem taşıyan sorunların başında, yapılacak yatırımların gelecekteki yatırım hacmini ve niteliğini hızla en büyük ve en üst düzeye vardırma eğilimi gelmek zorunludur. Bu nedenle bir süre tüketimden fedakarlığı gerektiren ve yükünün tüm sınıf ve tabakalara adaletli biçimde dağıtılacağı, yatırım malları üretimine ağırlık verilmek zorunludur. Bu fedakarlığın sınırı, yaşam için zorunlu ve gerekli tüketim ürünlerine kadar varmalıdır.

Tüketimin sınırlandırılması, tüketim toplumu alışkanlığı yaratılmadan, yani tüketim toplumu aşamasına varmadan çok daha kolaydır. Tüketim alışkanlığı genelleştirildikten sonra, zorunlu olmayan tüketim ürünlerinin kullanımının sınırlandırılması, tüketicilerin büyük tepkilerine yol açabilir.

"Yatırımların çeşitli alternatifler arasında nasıl dağıtılacağı sorunu" Oskar Lange'nin de vurguladığı gibi, "kalkınmanın yönünü tayin eder" (55) Bu olguyu tamamlamak gerekir kanımızca. Yatırımların çeşitli alternatifler arasında nasıl dağılacağı sorunu, kalkınmanın yönünü tayin ettiği gibi, hızını da önemli oranda etkileyebilir. Sanayileşmede ve kalkınmada multiplikator (çoğaltıcı) olma işlevini yatırım malları sanayii yerine getirebilir, tüketim malları üreten sanayiler değil. Bir ayakkabı fabrikası yalnız tüketim için ayakkabı üretir. Ancak ayakkabıyı üreten makineleri yapacak fabrika varsa, ithal edilmeksizin yeni ayakkabı fabrikaları kurulabilir. Üretimde bir çimento fabrikası varsa, üretim kapasitesi düzeyinde çimento üretilebilir. 10 adet yeni çimento fabrikası kurabilmek için, çimento üretiminde kullanılan makineleri ve gerekli araç ve gereçleri üretecek bir fabrikaya gereksinim vardır. Ayakkabı, çimento, kumaş fabrikalarının vb.

sayısının ithal edilmeksizin çoğaltılabilmesi, bu fabrikaların üretimini sağlayacak makine ve teknik bilgilerin üretilebilmesiyle olasıdır. İşte bu çoğaltıcı işlevi tüketim ve ara malları yatırımları yerine getiremez. Bunun için yatırım malları sanayii zorunludur. Tüketimin sınırlı tutulması, bir süre için ve ileride yerli üretimle yeterince tüketebilmek için gereklidir.

İmalat sanayiindeki yatırımların, sanayi üretimindeki gelişmeyi, ithal girdilerine minimum gereksinimle hızlandırabilmeleri, ve tıkanıklıklara açık kapı bırakmamaları gerekir. Yatırım malları sanayii temelleri inşa edilmeyen yerli ve ara malları sanayi üretimi, gelişebilmek için sürekli ithalatı zorunlu kılar. Sanayileşmeyi ve kalkınmayı kavramış ve ciddiye alan politikaların, gereksinme duyulan üretimin ve tekniklerin, sanayiinin kendi içi dinamiğiyle gerçekleştirebilecek bir bütünlük içersinde olması gerekir. Sanayileşme salt sanayi üretimindeki artışla olmaz, ekonominin ihtiyaç duyduğu ve duyabileceği tüm üretim tekniklerini de üretebilecek aşamaya varmakla olur.

Bu anlamda ve yapıda bir sanayileşme büyük ölçüde yatırım malları sanayiinin gelişme düzeyine bağlıdır.

Tüm bu nedenlerle BBYP ve İBYP'larda yatırım malları sanayiinin gelişmesine öncelik tanınması ve tüm imalat sanayii yatırımlarınının karalılıkla yarısına yakın bölümünün, yatırım malları sanayiine yönlendirilmesi gerekiyordu (56).

Tablo 12: İmalat Sanayii Yatırımları (57) (1971 Fiyatlarıyla, Milyon TL)

Alt Sektörler	BBKP	Yüzde	İBKP	
	dönemi (Hedefi)		dönemi	Yüzde (Hedefi)
Tüketim Malları Sanayii	5 257	28,1	7 093	17,5
Gıda	1 797		2 761	
İçki	309		631	
Tütün	279		200	
Dokuma ve giyim	2 872		3 501	
Ara Malları Sanayii	10 914	52,1	27 690	68,1
Orman ürünleri	261		733	
Kağıt	443		2 690	
Basım	358		419	
Deri ve kösele	93		119	
Lastik	710		257	
Plastik	153		399	
Kimya	2 428		6 419	
Petrokimya (x)	-		-	
Petrol ürünleri (xx)	-		3 476	
Gübre (x)	-		-	
Çimento	1 054		2 125	
Pişmiş kil ve çim. ger. cam, seramik	1 077		1 421	
Demir-Çelik, Demir Demir dışı metaller	4 337		5 684 3 948	
Yatırım Malları Sanayii	2 593	13,8	5 831	14,4
Madenî eşya	975		1 161	
Makina imalât	329		1 587	
Tarım alet ve Makina	100		307	
Elektrik makineleri				
Elektronik	457		147	
Karayolları taşıtlara Demir yolları taşıtları Gemi inşaatı	602		1 833	
Uçak bakım ve onarım				
Küçük sanayii	130		223	
TOPLAM İMALAT SANAYİİ	18 764	100,0	40 614	100,0

(x) Kimya sektörü yatırı içinindedir
(xx) Madencilik sektörü içinindedir.

Planlamaya geçilirken imalat sanayii içinde tüketim malları sanayiinin payı yüzde 62, ara malları sanayiinin payı yüzde 27,8 oranında olduğuna göre, bu dengesizliğin giderilebilmesi için gerçekten imalat sanayii sektörü yatırımlarının en azından ilk perspektif plan süresince yarısının yatırım malları sanayiine ayrılması gerekiyordu. Oysa yukarıdaki tablodanda gözleneceği gibi, BBYP döneminde yatırım malları sanayiine ayrılan pay Plan hedefi olarak yüzde 13,8 düzeyinde İBYYP döneminde ise yüzde 14,4 tutulmuştur. Bu sonderece düşük bir orandır ve sanayileşme prosesini özde taşıyıcı güçsüz sürdürülebilirlik yanlısı yatırım politikasına kanıtlamaktadır. Buna karşın BBYP'da imalat sanayii yatırımlarının yüzde 52,1'inin yöneltildiği ara malları sanayiinin oranı, İBYYP'da yüzde 68,1'e artırılmıştır. Ancak ara malları kategorisinde gösterilen sanayi ürünlerine baktığımız zaman, kâğıt, deri ve kösele, cam, seramik gibi alt sektörlerle raslanmaktadır. Bu ürünlerin ne derece tüketim malı yada ara malı sayılabileceği tartışma götürür. BBYP döneminde ara malları yatırımı içersinde demir-çelik ve demir dışı metaller kategorisine giren bakır, alüminyum, kurşun, çinko, kalay, nikel gibi üretimine yüzde 40'a yakın yatırım yapılmıştır. Gübre sanayiine de içine alan kimya sanayiinin payı ara malları sanayii yatırımlarına göre yüzde 22 'yi aşmaktadır. Aynı şekilde çimento üretimi için ara malları sanayi yatırımlarının yüzde 10'a yakın bölümü öngörülmüştür. Bu oranlar İBYYP döneminde demir-çelik ve demir dışı metallerde yüzde 34,7 kimya sanayiinde yüzde 23,1 ve çimento sanayiinde yüzde 7,6'dır. Ara malları içersinde bu önemli ara malları üretimine ayrılan oran olumludur. Hatta gübre sanayiini de içine alan kimya sanayiinin payının daha da yüksek tutulması özellikle tarımda üretimin artırılması için, daha da uygun olurdu.

Ne varki, esas sorun, yatırımların genel hacmi ve bu yatırımları içersinde imalat sanayiine yöneltilen payın çok yetersiz kalışıdır. Yatırım malları sanayii üretiminde dikkati çeken nokta, BBYP'da tarım alet ve makina sanayiine ayrılan yüzde 3,8 İBYYP'ında ise yüzde 5,2 oranındaki çok düşük paydır. Oysa, tarımla ilgili bölümde, belirtildiği gibi, her iki plan döneminde çalışan nüfusun üçte ikisine yakın bölümünün çalıştığı tarım kesiminde üretimin artırılması için, tarım alet ve makineleri üretimine çok daha büyük önem verilmesi gerekirdi. Buna karşın özellikle özel binek arabası üretimine, kara yolları taşıtları üretimi arasında büyük önem verildiği ve üretimin BBYP'da yüzde 31,1 İBYYP'da ise yüzde 58,5 oranında artırıldığı görülmektedir⁵⁸⁾. Çok büyük oranda ithalat girdileriyle üretilebilen ve yine önemli oranda ithal edilen petrol tüketiminde önemli yeri olan özel binek arabalarının ilk perspektif plan

58) Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Öneri, s. 102, traktör ve diğer tarım makineleri için bir örneğin de görülmüştür.

döneminde üretilmesi, henüz yeterince tarım, makina ve aletleri, traktör üretemeyen Türkiye için bir lüks olsa gerekir. Böylece, özel binek arabası yatırımlarına ayrılan fonun, tarım alet ve makina sanayine ve traktör üretimi yatırımlarına aktarılması olasıydı ve kanımızca gerekliydi.

2.1.3 İstihdam sorunu: hedef, gerçekleşme, değerlendirme

Birinci ve İkinci Kalkınma Plânlarında istihdam sorununun ilk perspektif plân süresince tamamen çözülemeyeceği, ancak önemli oranda azaltılacağı öngörülmüştür.

BBYP sonunda 2 milyon işgücü için, İBYYP sonunda da 1,5 milyon işgücü için yeni işsahası açılması hedef alınmıştır. Böylece 1963 yılında 1,3 milyon olarak saptanan işsiz sayısının 1972'de 800.000'e indirilmesi plânlanmıştır. 59)

Ancak gerçekleştirmeler plân hedeflerinin çok gerisinde kalmıştır. BBYP sonunda ancak 750.000, İBYYP sonunda ise 840.000 yeni işsahası açılabilmiştir. 60) BBYP istihdam hedefinin ancak yüzde 37,5, İBYYP ise yüzde 56 oranında gerçekleştirilebilmiştir.

Plân hedeflerinin gerçekleştirilememesi ve yaratılan yeni iş sahalarının, hızlı nüfus artışından kaynaklanan yeni işgücünü bile karşılamaması, işsizlerin sayısının ve çalışabilen nüfusa oranının giderek daha da artmasına neden olmuştur. 15-64 yaş gurubunda 1962-1972 yılları arasında çalışabilenler oranı (istihdam oranı) ancak yüzde 12,7'lik bir gelişme gösterirken, aynı dönemde 15-64 yaş gurubundaki artış yüzde 27,3 oranındadır. Aşağıdaki tablo bu gelişmeyi göstermektedir.

Tablo 13: BBYP ve İBYYP dönemlerinde istihdamda gelişmeler 61)

	(bin kişi)		
	1962	1967	1972
15-64 yaşlarındaki nüfus	15 970	17 970	20 350
Çalışan nüfus	12 520	13 270	14 110
15-64 yaşlarında istihdam dışı nüfus (x)	3 450	4 650	6 240

(x) Yurt dışındaki işçiler dikkate alınmamıştır.

Türkiye'de büyük düzeyde gizli ve mevsimlik işsizlik olduğundan, işsizlikle ilgili istatistik bilgilerinin ne derece sağlıklı olabileceğini unutmadan, DPT verilerine göre 1972'de tarım sektöründe en faal

mevsimdeki işgücü fazlası 850.000, tarım dışı sektörlerdeki işgücü fazlası 725.000 dir. Buna göre Türkiye'de işsizlik oranı yüzde 11,0 dir. ⁶²⁾ Yine DPT verilerine göre Türkiye'de tarım sektöründe mevsimlik işsizlik yüzde 70-80 gibi astronomik düzeye ulaşmaktadır. ⁶³⁾ Örneğin 1972 yılı Ocak ve Şubat aylarında tarımda çalışabilen nüfusun yüzde 75,8'i işsizdi. ⁶⁴⁾ Bu nedenle Türkiye'de yıllık ortalama işsizlik oranının çalışabilen nüfusun yüzde 20 sinin bile üstünde olabileceği söylenebilir.

Kalkınma sürecindeki ülkelerde, ekonomiyi kısır döngüde tutan ve en başta gelen sorunlardan biri, çok yüksek düzeydeki işsizlik oranıdır. Ayrıca çalışmakta olanların da büyük bir kısmının, tarım ve hizmetler sektöründe, üretken çalışmayışları, büyük kaynak ve üretim kaybına neden olmaktadır. Bir yandan mevcut işsizlere yeni ve daha verimli iş sahaları açılırken, diğer yandan hızla artan nüfusun yeni işgücüne kattığı insanlara ve kırsal bölgelerden kentlere göçedenlere yeni iş sahalarının yaratılması gerekir. Tarımdaki, yavaş da olsa, modernleşmeye ve hızlı nüfus artışına koşut olarak, tarım sektöründen sanayi sektörüne işgücü fazlasının hızla kayması, gelişmekte olan ekonomilerde gözlenen bir olgudur. İstihdam sorununun ivedilikle çözümü, hızlı kalkınmanın vazgeçilmez gereğidir. Hızlı bir sanayileşme politikası ancak, işgücü fazlasına üretken ve üretken iş sahaları sağlayabilir.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında istihdam sorununu yaklaşım hedefleri ve plân uygulamaları son derecede yetersiz ve başarısız kalmıştır.

Kalkınma plânlarının ivedilikle çözümü hedef almaları gereken temel sorun istihdam sorunu olmak gerekirdi. Bu sorunun çözümü, salt ekonomik gereksinmeye de dayandırılmazdı. Nitekim 1961 Anayasası, devlete, her vatandaşa iş gücüne ve yeteneğine göre iş sahaları yaratma görevini vermiştir.

Oysa ilk plân yılında 1,3 Milyon kişi olan işsiz sayısının İBYD dönemi sonunda 800.000 e indirilmesi hedef alınmıştır. Görüldüğü gibi, 10 yılı kapsayan ilk iki plânın hedefi, işsizliğin tamamen giderilmesi değildir. Öte yandan 1963-1972 yıllarında 1 Milyon 590.000 yeni iş sahaları açılması öngörülmüş, plân hedefleri ortalama olarak ancak yüzde 45 dolayında gerçekleştirilebilmiştir. 1972 yılında işgücü fazlasının tarım

sektörü için en faal mevsimde bile, plânlarda öngörülenin iki katını aştığı, mevsimlik işsizlerle birlikte yıllık işsizlik ortalamasının en iyimser tahminlerle yüzde 20 nin de üstünde olabileceği görülmektedir. Gözlediğimiz BBYP ve İBYP hedeflerinde, istihdam politikası, plân uygulamalarının en başarısız yönünü oluşturmaktadır.

Ekonomik kriz yıllarında bile gelişmiş ekonomilerde işsizlik oranının çalışanların yüzde 10 nuna yaklaşması, bu toplumlarda büyük tepkilere yol açmaktadır. Siyasi iktidarlar tüm olanaklarıyla, kapitalist toplumlarda tamamen giderilmesi olası değilse bile, öncelikle işsizliği yüzde 5 in çok altında tutulmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de öteden beri kronik karakterde ve çalışan nüfusun yaklaşık beşte birine yakın işsizlik gözlenmektedir. Çok büyük kaynak israfının önlenmesi, daha hızlı bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için istihdam sorununun tezelden çözülmesi gerekiyordu. Çok genel bir hesaplama, yıllık işsizlik ortalamasını yüzde 20 kabul edersek Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYİH) üretici fiyatlarla her yıl yüzde 20 sinin değerlendirilmediği ortaya çıkar. Bu hesabımızda istihdam edilemeyen yüzde 20 işgücünün GSYİH katacağı değer ortalamasının, çalışanlar ortalaması düzeyinde olacağını ve tüm faaliyet kollarından oluşacağını gözönünde bulunduruyoruz. Buna göre her yıl GSYİH'nin Cari Üretici Fiyatlarla ulaşabileceği gerçek değer yüzde 20 altında gerçekleştiği, diğer bir deyişle her yılki GSYİH hasılanın yüzde 20 si kadar bir gelirin kaydedildiği ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki tablo 1963-1972 yıllarındaki bu kaybı göstermektedir.

TABLO 14: Üretim Faaliyet Kollarına göre GSYİH Ve İssizliğin Neden Olduğu Kaynak Kaybı ⁶⁵⁾ (Cari Faktör Fiyatları ile)

(Milyon TL.)

<u>Yıllar</u>	<u>GSYİH Toplam</u>	<u>GSYİH'nin Yüzde 20 si</u>
1963	60 952.5	12 190.5
1964	64 848.0	12 969.6
1965	68 918.5	13 783.7
1966	82 256.5	16 451.3
1967	90 511.8	18 102.3
1968	100 902.1	20 180.4
1969	111 713.2	22 342.6
1970	131 118.6	26 223.7
1971	167 965.9	33 593.1
1972	206 519.6	41 303.9
<u>Toplam</u>	<u>1085 706.7</u>	<u>217 141.1</u>

Milli Gelir, bir ülkede çalışan insanların ürettiği toplam değer olduğuna göre, tüm yetersizliklerine karşın Türkiye'de çalışan insanların yarattığı bu değere çalışmayan yüzde 20 işgücü fazlasının yaratabileceği yüzde 20 oranındaki katkıyı hesaplayarak, milli gelirdeki ortalama kaybı hesaplayabiliriz. Bu global ve ortalama değerlere göre yapılan ve bize ancak genel bir fikir vermeye yarayan bir hesaptır. Buna göre 10 yıllık sürede GSYİH istihdam edilemediği için doğan kayıp Cari Faktör Fiyatlarıyla 217 Milyar 141 Milyon 100.000 TL sıdır. İşgücü fazlası (mevsimlik işsizler, gizli işsizler dışındaki fazla) en iyimser değerlendirmelerle yüzde 10 u aştığına göre, yine de kayıp 108 Milyar TL. sın aşmaktadır. Bu salt ekonomik açıdan Milli Gelirde gözlenen çok büyük bir kayıptır. Her yıl bu yüzde 10 yada 20 düzeyindeki kaynak kaybınının GSYİH'ya katılabildiğini ve bunun büyük bir bölümünün yatırımlara yöneltilebildiğini düşünürsek, sağlanan bu ek kaynak-

la, yatırım hacminin aynı oranlarda arttırılabileceğini ve Milli Gelirdeki yüzde 7 oranındaki ortalama büyüme hızının önemli ölçüde aşılabileceğini görmekteyiz. Unutulmaması gereken çok önemli nokta da, bu istihdam edilemeyen işgücü fazlasının üretici olamaması yanında, sürekli tüketici durumunda olması ve bu yoldan kaynak tasarrufu üzerinde de sürekli azaltıcı bir rol oynamasıdır.

İstihdam sorunu, ekonomide ve sosyal yaşamda yarattığı bu çok yönlü ve çok büyük zararlarıyla değerlendirilemediği sürece, sorunun sanayileşme ve kalkınmadaki önemi görülememektedir. Bu nedenle de plân hedefleri soruna verilen öneme göre saptanmış ve saptanan hedeflerin realizasyonun da çok başarısız kalınmıştır.

İstihdam sorunu kendi içinde bir kısır döngü oluşturmaktadır. Yeni işsahaları açılabilmesi için, daha fazla kaynağın seferber edilmesi ve bir yandan hızlı gelişmenin gereğini yerine getirirken diğer yandan istihdam sorununun çözümünü de getirebilecek yaklaşımla yatırımlara kaydırılması gerekmektedir. Hızlı ve sağlıklı bir kalkınma gereği açısından soruna bakıldığında, kaynakların sanayi yatırımlarına ve özellikle yatırım malları sanayii yatırımlarına yönlendirilmesi gerekmektedir. Ancak özellikle yatırım malları ve ara malları sanayii yatırımlarında daha fazla işgücünün çalıştırılması ölçüsünün kullanılması, yani emek yoğun yatırımlara yer verilmesi çok sakıncalıdır. Aksine özellikle bu yatırımlarda en yeni teknolojilerin beraberinde getirdiği sermaye yoğun yatırımlarına, ileride ihracat potansiyeli düşünülerek, önem verilmesi gerekmektedir. İstihdam sorununu katkıya düşünen yatırımlar daha çok ihracata yönelik olmayan sektörlerde ve sahalarda düşünülmelidir. Örneğin ulaştırma, konut ve diğer hizmet sektörlerinde emek yoğun yatırım politikası belli bir süre izlenebilir. Somut bir örnek verelim: Yol ve baraj yapımlarında, birkaç yüz işçinin üretebileceği işi, önemli döviz harcanarak ithal edilen bir dozer, (boldozer), grayder ve benzeri araçlarla yapabiliriz, plânlı dönemde Türkiye'de uygulandığı gibi. Oysa örneğin ilk perspektif plân döneminde bu sektörde zorunlu olmayan araçlar dışında tamamen emek yoğun yatırımlar yapılabilirdi. Bilindiği gibi, her iki kalkınma plânında da özellikle ulaştırma ve konut sektörüne sabit sermaye yatırımlarının önemli bir bölümü yöneltildi. Böylece ihracata yönelik olmayan bu iki sektörde fazla işgücünün çok büyük bir bölümü, kuşkusuz düşük bir verimlilikle çalış-

tırılabilirdi. İthal edilen ve bu sektörde kullanılan pahallı araçlar ve makinalar yerine, yatırım ve ara malları sanayiinde gerekli ithalat girdileri karşılanabilirdi. Yukarıda açıklandığı gibi, yatırım malları sanayiinin çoğaltıcı işlevi nedeniyle, hızla yeni fabrikaların kurulması ve işgücü fazlasının istihdam edilmesi olası olabilirdi. Öte yandan yatırım malları sanayiinde ve hatta çoğu diğer imalat sanayii birimlerinde daha çok ihracatı hedef alan ve hızlı sanayileşmeyi olası kılan sermaye yoğun yatırımlara yer verilmesi gerekirdi.

Yineleyelim, istihdam sorununun çözümü çok büyük kaynak kaybının önlenmesi ve yatırım hacminin arttırılması için zorunludur. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için, eldeki kaynakların en büyük diliminin en iyi biçimde yatırımlara yöneltilmesi gerekir.

2.1.4 Dış ödemeler dengesinin sağlanması ve dış kaynaklara bağlılığın azaltılması: hedef-gerçekleşme, değerlendirme

1964 sonrası Türkiye'sinde, dışa bağımlılığı arttıran sürekli bir dış ticaret açığı gözlenmektedir. Birinci ve İkinci kalkınma plânları Türkiye ekonomisinin dış ticaret ve ödemelerden doğan dengesizliğinin giderilmesi ve birinci perspektif plân sonunda Türkiye ekonomisinin dış kaynaklara gereksinme duymaksızın, plânlarda öngörülen kalkınmanın gerçekleştirilmesini öngörüyordu. Bu nedenle ihracat gelirlerinin arttırılması, geleneksel ihracat ürünleri yanında yapılmış ürünlerin ihracatını sağlayabilecek yatırımlara yer verilmesi ve böylece ihracat ürünlerinin çeşitlendirilmesi öngörülmüştü. İthalat edilen ürünlerin yapısında da, daha çok yatırım malları ve hammadde ürünlerine doğru bir yöneliş plânlanmıştır. ⁶⁶⁾

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının öngördüğü ihracat ve ithalat hedefleri aşılmıştır. Ancak her iki plân da önemli orandaki bir dış ticaret açığını öngörüyordu. Bu açığın bir yandan yeni yabancı kredilerle, diğer yandan yurt dışındaki Türk-işçilerinin gönderecekleri dövizle karşılanacağı düşünülmüştü. Aşağıdaki tablo bu gelişmeyi gözlememizi sağlıyor.

TABLO 15: 1961-1972 Yıllarında Türkiye'nin Dış Ticareti ⁶⁷⁾
Milyon TL. olarak)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Tic. Açığı	İhracat/ithal. Oranı (yüzde)
1961	4.585.1	3.120.7	- 1.464.5	68
1962	5.599.8	3.430.	- 2.169.0	61
1963	6.216.1	3.321.8	- 2.903.	53
1964	4.878.0	3.696.9	- 1.181.1	76
1965	5.193.3	4.173.6	- 1.019.7	80
1966	6.521.6	4.414.6	- 2.107.3	68
1967	6.216.8	4.701.0	- 1.515.8	76
1968	6.934.1	4.467.3	- 2.466.7	65
1969	7.275.4	4.801.5	- 2.443.9	67
1970 x)	10.394.9	6.408.5	- 3.939.5	62
1971	17.725.4	9.090.0	- 8.635.4	57
1972	21.564.0	11.875.8	- 9.688.2	57

x) 10 Ağustos 1970 yılında TL. sınırın dolar karşısındaki değeri düşürüldüğünden, ihracat ve ithalat için dolar karşısında yeni bir değer saptanmıştır. İthalat için 1 Dolar 15.15 TL (23.12.1971 tarihinden sonra: 1 Dolar 14.30 TL), ihracat içinse 1 Dolar 14.85 TL

Görüldüğü gibi, özellikle İBKP döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı giderek yüzde 57'ye kadar düşmektedir.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları döneminde ihracat ve ithalat yapısında da nitel değişiklik öngörülmüştür. İhracat ürünleri çeşitlendirilecek ve sanayi ürünleri ihracatının giderek hızla artması sağlanacaktı. Bu yönüyle izlenen ihracat ve ithalat politikasında önemli gelişmeler sağlandığı söylenemez. Demir Çelik Mamülleri, Demir Dışı Metal Sanayii, Madeni Eşya Sanayii, Makine İmalat Sanayii, Elektronik İmalat Sanayii ve Taşıt Araçlarını içeren önemli sanayi ürünlerinin tüm ihracat içindeki payı ancak binde üç, ihraç edilen ve sanayi ürünleri olarak gösterilen ürünler arasındaki payı ise ancak yüzde dokuz civarındadır. ⁶⁸⁾ Tarım ve hayvancılık ürünleri tüm ihracatımızın 1972 yılı sonunda yüzde 68,6'sını, Madencilik ve Taşocaklı-

ğı ürünleri yüzde 4'ünü ve Sanayi Ürünleri kategorisinde gösterilen ihraç malları yüzde 27,4'ünü meydana getirmektedir. Toplam olarak sanayi ürünleri ihracatı 1963-1966 yıllarında plân hedeflerini aşarken, 1967-1972 yıllarındaki gerçekleşme önemli oranda plân hedeflerinin gerisinde kalmıştır. ⁶⁹⁾

Aşağıdaki tablo BBYP ve İBYB dönemlerinde ihracatın ve ithalatın yapısındaki gelişmeyi göstermektedir.

TABLO 16: İhracatın ve İthalatın Bileşimleri ⁷⁰⁾
(Yüzde olarak)

<u>Mal gurupları</u>	<u>1963</u>	<u>1967</u>	<u>1972</u>
İHRACAT			
Tarım Ürünleri	79,3	81,5	68,6
Sanayi ürünleri	17,7	14,5	27,4
Madencilik ürünleri	3,0	4,0	5,9
İTHALAT			
Yatırım malları	37,2	30,1	34,9
Ham maddeler	47,6	61,9	58,2
Tüketim malları	15,2	8,0	6,9

İBKP döneminde yüzde 7,4 olarak artması plânlanan ithalat hızının, aynı plân dönemi sonunda ithalat ikamesinin arttırılarak azalacağı umulmuştur. Ancak ithalatın artış hızı plân hedeflerini de aşmıştır.

1963-1972 yıllarında ülkeye aktarılabilen dış kaynak ortalama olarak yılda GSMH'nin yüzde ikisi ve yatırımların yüzde 10,5 oranında gerçekleşmiştir. ⁷¹⁾ İBKP'nında "Türk ekonomisinin dış borçlanma ihtiyacı hem nisbet hemde mutlak değer olarak azalacaktır" ⁷²⁾ denilmektedir. Ancak plânlamanın da bir gereği olarak artan dış ticaret açığı, Dış borç ve Dış Borç faiz ödemeleri dış kaynaklara duyulan gereksinmeyi daha da arttırmış ve dış borçların hızla yükselmesine neden olmuştur. Birinci ve İkinci Plân dönemlerinde alınan dış kredilerle 1964 yılı sonunda 1 Milyar 253 Milyon dolar olan dövizle ödenecek dış borç ana para miktarı, 1971 yılı sonunda faiziyle birlikte

3 milyar 772 Milyon dolara tırmanmıştır. 73)

Petrol gibi büyük döviz sağlayan ihraç ürünü olmayan tüm diğer az gelişmiş ülkeleri gibi, Türkiye'de ihracat ve ithalat bileşiminden kaynaklanan dış ticaret açığı vermektedir. İhraç ürünlerinin tümüne yakın bölümünü oluşturan geleneksel tarım ürünleri ve hammaddelerin dünya pazarlarındaki fiyatları, ithal edilen genellikle işlenmiş sanayi ürünleri, karşısındaki fiyat değeri aynı birimler için eşdeğerde yükselmediğinden, bu gelişme İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkeler zazarına daha da hızlanmıştır. Çünkü az gelişmiş ülkelerin ihraç ve ithal ürünlerinin fiyatları, kendi kontrolleri dışındaki güçler, çoğu defa çok uluslu tekeller tarafından saptanmaktadır.

Bu süreç, az gelişmiş ülkeleri ekonomilerinin içinden çıkamadıkları cirkulus vitiosus denen "Az gelişmişlik kısır döngüsüne" götürmektedir. Sürekli dış ticaret açığı veren ülkeler, bu açıklarını kapamak için ağır koşullarla dış borçlanmaya, yabancı sermaye ithal etmeye başvurmaktadırlar. Ancak kısa süreli nefes alma olanağı sağlayan dış kaynaklar, çoğu defa ağır yükümlülükleri de beraberlerinde getirdikleri için, kısa bir süre sonra dış borç, kredi taksit ve faizlerinin, yabancı sermaye kâr transferlerinin ülkeden döviz çıkışına dönmeye başlamasıyla, çemberin daha da daralmasına yol açmakta, dış ödemeler dengesi giderek daha da bozulmaktadır. Sağlıklı ve kalıcı bir çözüm sunulamadığı için de, az gelişmiş ülkelerin pazarlarının değeri sürekli olarak artan oranlarda düşürülmek zorunda bırakılmaktadır. Yerli paranın değerinin düşürülmesi ithalat ürünlerini yerli para birimine göre pahallılaştırmakta, az gelişmiş ekonomilerin bir diğer önemli sorunu olan enflasyonu daha da arttırmaktadır. Bir süre için ihraç ürünlerinin dış pazarlarda satılma şansı artsa bile, aynı mekanizma tüm diğer az gelişmiş ülkeler için de uygulandığından ve onlar da aynı ürünleri daha az dolara karşı ihraç etmek zorunda bırakıldıklarından, uluslararası düzeyde gelişmiş ülkelerin yararına ve az gelişmiş ülkelerin zararına işleyen bir dış ticaret sistemi oluşmaktadır.

Dış borçlanma, yabancı sermaye, dış kaynak sağlama ve para değerinin düşürülmesi tedbirleri, dış ticaret dengesizliğinin kaynağına ineme-

diğinden, dış ticaret dengesizliği, dış borçlar ve paranın değer kaybetmeleri sürecini daha da artmakta ve süreklileştirmektedir. Birinci ve İkinci Plân döneminde ithalatta bir doların değeri 9,00 TL.'den 14,30 TL.'sına düşerken, ihracatta bir doların değeri 9,00 TL.'sından 14,00 TL.'sına düşmüştür.⁷⁴⁾ Türk lirasının on yıl içindeki değer kaybı yüzde 65'tir. Türkiye işte bu daralan çemberin içinde, soruna kalıcı çözüm getirmiyen önlemlerle, artan dış ödemeler ve dış ticaret açığı, artan dış borçlar, sonu gelmeyen para kaybıyla başbağadır.

BBYP ve İBYP dönemlerinde çok yüksek düzeyde bir dış ticaret açığı öngörülmüştür ve bunun çeşitli dış kredi ve kaynaklarla, dış borçlanmayla, giderilmesine çalışılmıştır. Bu arada yurt dışında çalışmakta olan Türklerin Türkiye'ye gönderdikleri dövizler, özellikle 1966 yılından itibaren, çon önemli ek kaynak olmuştur.

Dış ödemeler dengesizliğinin kaynağı, ihracatın ithalatı karşılayamaması ve dış ticaretin her yıl açık vermesidir. Bu nedenle dış ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için her şeyden önce, ithalat girdilerine dayalı yatırımlarda darboğazlar yaratmaksızın, dış ticaret dengesinin sağlanmaya çalışılması gerekir. Bu ereğe ulaşılması için önce ithalat ve ihracat yapısının değişmesi gerekir. Hızlı sanayileşmenin gereği olan yatırım ve ara malları sanayi yatırımlarının gerektirdiği ürünlerin dışındaki ithalatın çok ölçülü tutulması zorunludur. İthalat ürünleri tüm clanaklar seferber edilmesi halinde bile ülkede üretilemeyen, ülke ekonomisi ve yaşam için çok zorunlu ürünlerle, sınırlandırılmıydu. Lüks olmasa bile, her türlü tüketim ürünlerinin veya bu ürünleri üretecek yatırımların gerektirdiği ithalatların önlenmesi gerekirdi. Plânlar bu çok önemli ilkedden hareket etmemişlerdir.

İhracat ürünlerinin se, öncelikle işlenerek, daha fazla döviz getirecek ürünler olarak pazarlanması ve çeşitlendirilmesi gerekirdi. Plânlar bu hedefe ulaşmayı amaçlamış, ancak gerçekleşme plân hedeflerinin gerisinde kalmıştır.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları döneminde artan dış ticaret açığı, dış ticaret, yada ithalat hacminin GSMH'ya olan oranının artmasından da kaynaklanmamaktadır. Aksine ihracatın GSMH'ye olan

payı 1962'de yüzde 6'dan 1967'de yüzde 4,6'ya ve 1972'de yüzde 5'e düşmüştür. İthalatımızın GSMH'ya oranı ise 1962'de yüzde 9,7, 1967 de yüzde 6,2 ve 1972'de yüzde 9,1 dir. Toplam dış ticaret hacmi 1962 de yüzde 15,7'den 1967 de yüzde 10,8'e ve 1972'de 14,1'e düşmüştür.⁷⁵⁾

Görüldüğü gibi plânlı dönemde dış ticaret hacminin GSMH içindeki payı azalmıştır. Ve bu azalma içersinde ihracatın azalma payı daha büyüktür. 1960-1971 yıllarını içeren ve OECD tarafından yapılan bir karşılaştırmaya göre, Türkiye ihracatı ortalama olarak yılda 7,1'lik bir artış hızı gösterirken bu oran örneğin Yugoslavya'da 12,4, Yunanistan'da 11,6 ve İspanya'da 13,5'tir. ⁷⁶⁾ Bu karşılaştırmalar ihracatımızda sağlanan artış hızının çok yetersiz kaldığını göstermektedir.

Yukarda da belirtildiği gibi, dış ticaret açığının kaynağı, öncelikle ihraç ettiğimiz ve tüm ihracat ürünlerimizin dörtte üçünü oluşturan çoğu geleneksel tarım ürünlerinin bir yandan ithal ettiğimiz sanayi ürünleri karşısında değer kaybetmesi ve diğer yandan ihracat hacminin gelişmesinde doğan tıkanıklıklardır. İthalat fiyatlarının ihracat fiyatlarına göre değer kaybetmesi (Terms of Trade) tüm az gelişmiş ülkeler için çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Serin'in bir . . . araştırmasına göre yalnız 1961-1967 yıllarında Türkiye'nin dış ticaretten doğan kaybı 3716,4 Milyon TL.'sidir. ⁷⁷⁾ Kalkınmış ülkelerin ve çok uluslu tekellerinin gücünden ve örgütlülüğünden kaynaklanan ve tüm az gelişmiş ülkeler zararına işleyen bu dış ticaret mekanizmasının kırılarak, Türkiye'nin bu yoldan uğradığı zararın önlenmesi, kuşkusuz ki Türkiye'nin yalnız başına başarabileceği bir iş değildir. Türkiye'nin bu nedenle izlemesi gereken dış ticaret politikası, aynı ürünleri ihraç eden tüm ülkelerle çok sıkı bir işbirliği gerçekleştirilmesi, ihraç ürünlerinin fiyatlarının bu ülkelerle birlikte saptanması ve örneğin tütün, pamuk, fındık, üzün, incir ve benzeri için karteller kurulmasına çalışmaktır. Bu yönde bazı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin attıkları önemli adımlar vardır. "77'ler" adı altında girişimlerini sürdüren ve Cezayir, Yugoslavya, Hindistan gibi ülkeler tarafından içtenlikle desteklenen bu hareketin ereği, ihraç mallarının (tarım ürünleri ve madenlerin) fiyatlarının birlikte saptanarak, ithal mallarının hızla artan fiyatlarından doğan kaybın önlenmesidir. Bilindiği gibi, özellikle Batı

Avrupa, Japonya ve hatta ABD büyük bir bölümünü az gelişmiş ülkelerden ithal ettikleri sanayileri için gerekli tarım ürünleri ve madenleri olmaksızın, birçok sanayi kollarında üretim yapabilecek durumda değildirler. Bir diğer deyimle kalkınmış ülkelerin çoğu, Üçüncü Dünya Ülkeleri dediğimiz az gelişmiş ülkelerin madenlerine ve sanayi için gerekli bazı tarım ürünlerine, doğrudan bağımlı durumdadırlar. Hatta bu bağımlılığın, az gelişmiş ülkelerin kalkınmış ülkelerin ithalat ürünlerine olan bağımlılığı da aştığı söylenebilir. 78)

Türkiye'de sanayileşmeyi erekleyen politikaların, "77 ler" in sürdürdüğü bu girişimleri karşısında en dikkatli ifadeyle ilgisiz kaldığını görüyoruz. Oysa, Türkiye ihracat ürünlerini, ithal ürünleri karşısında değer kaybı olmaksızın pazarlama olanağı bulabilseydi, dış kaynak sağlama zorunluluğu duymaksızın sanayileşmesini sürdürebilirdi. 79)

İhracat ürünlerinin pazarlanmasından doğan tikanlıkları giderebilmede, 1930-45 yıllarında başarıyla uygulanan takas sistemine dönülmesi gerekmektedir. "ürünümüzü satın alanın, ürününü satın alırız" sloganıyla belirlenen bu uygulamada, çeşitli ülkelerle ikili dış ticaret anlaşmaları yapılmakta ve ithal edilen ürünlerin ödenmesi ihracat ürünleriyle karşılanmaktaydı. Bilindiği gibi 1930-1945 yıllarında Türkiye (1938 yılı dışında) dış ticaret açığı vermediği gibi, dış ticaret fazlası sağlayabilmiştir. Bir yandan takas sistemli bir dış ticaret politikanın izlenebilmesi diğer yandan ekonomide dışa olan bağımlılığın azaltılması araçlarından biri de, az sayıda ülkenin tüm ihracat ve ithalat içersindeki büyük paylarının giderilmesidir. Oysa 1972 yılı sonunda tüm ihracatımızın yüzde 73,5'i ve tüm ithalatımızın yüzde 78,6'sı OECD ülkeleri ile yapılmıştır. 80) AET ülkelerinden yalnız altı ülkenin toplam ithalatımız içindeki payı 1963 yılında yüzde 36,9 dan 1972 yılında yüzde 41,7'ye, toplam ihracatımız içindeki payları ise aynı dönemde yüzde 32,9'dan yüzde 39,2'ye çıkmıştır. Bu altı ülke ile olan dış ticaretimizden doğan değer farkı aynı süre içinde eksi 117,8'den eksi 305,5'e çıkmıştır. 81)

İBYP'da "Türk ekonomisinin dış kaynaklara bağımlılığının zamanla azaltılması ikinci hedef olarak alınmıştır" 82) denilmektedir. Ancak yapılan açıklamalardan, ödemeler dengesinin sağlanması, dış kaynaklara olan gereksiniminin azaltılmasıyla bu hedefin gerçekleştirilebileceği

umulmaktadır. Ülke ekonomisi için sağlıklı plânlanmamış yabancı sermaye yatırımlarının ve genel olarak izlenecek yatırım politikasının da ekonominin dış kaynaklara ve ithalat girdilerine duyulan gereksinmeyi sürdüreceği gözönünde bulundurulmamıştır.

Oysa çok uluslu tekellerin çağımızda izledikleri en önemli ve en akılcı strateji, az gelişmiş ülke ekonomilerini, yapılan sermaye yatırımlarıyla uzun süreli kendilerine bağlamaktır. Çok uluslu tekellerin çağımızda izledikleri kısa süreli strateji daha fazla kâr ise, izlenen uzun devreli strateji, yatırım yapılan ülke pazarlarını ve ekonomilerini sıkı sıkıya kendilerine ("merkezlerine") bağlamaktır. Yabancı sermaye, yatırım yaptığı tüm az gelişmiş ülkelerde, en azından yatırım yaptığı sanayi birimlerinde kendisine kalıcı bir bağımlılığı sağlamayı kesinlikle başarmıştır. Bunun yanı sıra da, kısa süreli ereği gereği, önemli kârlar sağlayarak, gelirken getirdiği döviz kaynağının daha fazlasını, dilediği an geri götürerek, döviz getirerek ödemeler dengesi sorununun çözümünde yardımcı olduğu görüşünü çürütmüştür. Öte yandan yabancı sermayenin seçtiği yatırım sektörleriyle, sanayileşme sürecine önemli katkıda bulunduğu da kolaylıkla söylenemez. Çünkü yabancı sermaye bir yandan ülkesinde yapacağı yatırımlardan daha fazla kâr sağlayabileceği sektörlerle yönelirken, diğer yandan da sağlıklı bir sanayileşme sürecinin gerçekleşmemesi için özen göstermektedir. Kalkınmış toplumlara özgü tüketim alışkanlıklarını hızla geliştirici tüketim sanayii yatırımlarına ağırlık verirken, yatırım malları sanayinin ancak sınırlı ölçüler içinde ve kendi kontrolünde kurulabilmesine özen göstermektedir. Türkiye'de yabancı sermayenin günümüze değin yaptığı yatırımlar bu gözlemlerimizi kanıtlamaktadır.

Bilindiği gibi Türkiye'ye yabancı sermaye 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", Petrol Kanunları, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. Kanunu, Türk Sanayi Kalkınma Bankası, A.Ş., Türkiye Konsersiyumu ve çeşitli uluslararası kuruluşlar aracılığıyla girmiştir. Biz özetle 6224 sayılı kanunla Türkiye'ye giren yabancı sermaye yatırımlarını değerlendirmekle yetineceğiz.

1963-1972 Ağustos sonu itibarıyla Türkiye'ye 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunuyla toplam 837 milyon dolar özel yabancı sermaye

gelmiş ve aynı dönemde 489 Milyon Dolar kâr Türkiye'den çıkartılmıştır. Böylece Türkiye'ye getirilen dövizin yüzde 58'i kâr olarak geri götürülmüştür. 83)

Türkiye'de genellikle yerli özel sermaye ile ortaklaşa yatırım yapan özel yabancı sermayenin, daha çok ara malları ve tüketim malları sanayi yatırımlarını tercih ettiğini aşağıdaki tablo göstermektedir.

TABLO 17 : 6224 Sayılı Kanuna göre yatırım Yapan Yabancı Özel Sermayenin Sektörlere dağılımı 84)

<u>Sektörler</u>	<u>Yüzde</u>
İlaç Sanayii	22,8
Kauçuk Sanayii	19,8
Elektrik ve Elektronik Sanayii	17,5
Gıda Sanayii	7,2
Madeni Eşya ve Makina Sanayii	11,5
Taşıt Araçları Sanayii	3,5
Diğerleri	17,7
TOPLAM	100,0

Görüldüğü gibi yatırım malları sanayiine giren Elektrik ve Elektronik Sanayii, Madeni Eşya ve Makina Sanayii ve Taşıt Araçları Sanayii toplam yatırımların yüzde 32,5'ini oluşturmaktadır. Yatırımların büyük bir bölümü Türkiye'de kârlı yatırımlardan sayılan ilaç ve kauçuk sanayi sektörlerine yapılmıştır.

Bundan daha önemlisi, tüm bu sanayi yatırımlarının üretimi, çok önemli oranlarda ana firmalardan ithal edilmek zorunda olan "ithalat girdileriyle" olasıdır. Böylece yabancı sermaye veya ortaklığıyla kurulan firmalar, üretim yapabilmek için döviz ödenerek ithal edilmesi gereken parçalar ve diğer ürünlere sürekli bir bağımlılığı oluşturmuşlardır. Montaj sanayiinin en belirgin özelliği bilinçli olarak yaratılan dış bağımlılık ve ana firmalarca kontroldür. Ayrıca tüm imalat sanayii yatırımlarının yüzde 23-24'ü montaj sanayii birimlerinden oluşmaktadır. 85) Özellikle otomatif, Kimya, Gıda ve İçki,

Kauçuk ve Lastik sanayii ve uzun ömürlü tüketim malları sanayii, ithal edilmek zorunluluğu olan parçalarla üretim yapabilmektedir. Yabancı sermaye ve ortaklığıyla kurulan montaj sanayii ünitelerinin dışa bağımlılığını, İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi Motor Bölümü başkanı şu cümleyle vurguluyor: "Dışarıdan motor ve dişli gelmemesi halinde bizler bir traktör üretebilecek durumda değiliz. 86)

Montaj sanayiisinde dışa bağımlılığı aşağıdaki tablo göstermektedir.

TABLO 18 : Otomotif Sanayiinde, Televizyon ve Çamaşır Makinesi Üretiminde İthalat gereksinimi 87)

Üretim birimleri	Yerli Üretim Yüzde	İthalat oranı Yüzde
Murat	55	45
Renault	9	91
Anadol	37	63
Kamyon-Kamyonet	29	71
Televizyon	8	92
Çamaşır Makinesi	70	30 x

x) Hammadde dışındaki yapılmış parçalar.

Görüldüğü gibi, sözkonusu sanayi kuruluşlarında üretimin yapılabilmesi bazılarında üretim değerinin yüzde 90'na kadar varan parçaların ana firmalardan ithal edilmesini gerekmektedir. Bu tür sanayileşme ekonominin dışa bağımlılığını en etkin biçimde ve uzun süreli olarak gerçekleştirmektedir. Sürekli dövizle ithalat girdilerini de gerektirdiğinden dış ödemeler dengesizliğini daha da arttırmakta, döviz darboğazı yaratmaktadır. İşte biz böyle bir sanayileşmeye, hızı ve hacmi ne olursa olsun, sağlıklı olmayan bir sanayileşme diyoruz. Eeovit'in doğru olarak tanımladığı ekonominin "felçli büyümesi", ya da "felçli kalkınma" 88), bu tür sanayileşmeyi vurgulamaktadır.

Ekonomicide dış kaynaklara olan bağımlılığın giderilmesi ve kendi kendine yeterlilik, ithalat girdilerine ve dışa bağımlı sanayileşme

politikasıyla olası değildir. Yabancı sermaye ile veya ortaklığı ile, ya da yerli kamu veya özel sermaye ile olsun yapılacak tüm yatırımlarda en önemli ölçü, minimum ithalat girdilerine gereksinme duyan ve bundan öteye ihracata yönelik olan sanayi yatırımlarını gerçekleştirmektedir. Plânlı dönemde yapılan yatırımlarda, adeta bunun aksi bir sanayileşme politikası izlenerek, işletmeler önemli ithalat girdilerini gerektiren, "... iç pazara dönük, dış pazarda yarışma gücü olmayan teknoloji ve ölçeklerde kurulmuştur." 89)

Ekonomide dış kaynaklara bağımlılığın ÜBYP döneminde giderilmesi plânlandığı halde, izlenen yanlış dış ticaret, yabancı sermaye yatırımları ve borçlanma politikası sonucu, bir yandan dış ticaret açığı büyürken, diğer yandan dış borçlanma ve yabancı sermaye yatırımları önemli boyutlarda yurt dışına döviz götüren ve döviz gerektiren bir karakter almışlardır. Görgün'ün bir hesabına göre, dış ülkelere duyulan kaynak transferi, yüzde 60 oranında dış ticaret açığından ve yüzde 40 oranında dış borç taksit ve faiz ödemelerinden kaynaklanmaktadır. 90) Gereksinme duyulan dış kaynakların yüzde 40'ının, alınan borç taksit ve faizlerine ayrılma zorunluluğu, ölçsüz dış borçlanmanın uzun süreli ve kalıcı çözüm olmadığını kanıtlamaktadır.

2.1.5 Yeter sayıda ve üstün yetenekte ilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi: hedefi, realizasyon, değerlendirme

İlk perspektif plân, eğitim seviyesinin yükseltilerek, toplumun gereksinimlerine ve koşullarına uygun insanlar yetiştirmeyi ve eğitim olanaklarında kişilerin kabiliyetlerine göre yararlanmalarını sağlamayı hedef alıyordu. 91) "... eğitim, toplumun yaratıcı gücünü ve verimini arttıran, toplumda kişilere kabiliyetlerine göre yetişme imkânı sağlayacak sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerini gerçekleştiren en etkili araçtır." 92) "Gerçekte kalkınmanın en önemli unsuru insan gücüdür." 93)

Eğitimi böyle bir yaklaşımla ele alan plânlar, hedefe varılması için eğitim sisteminde Türk toplumunun gereksinimine ve koşullarına doğru yeni bir yönelişi erekliyordular. Örneğin sanayileşmenin gereği olan teknik eleman yetiştirilmesine özellikle önem verilecekti.

Eğitilmiş insan gücünün, özellikle öğretmen, sağlık personeli, teknik eleman ve Mühendislere olan net açığın büyük oranda azaltılacağı ve ülkede tüm bölgelere dengeli bir biçimde dağılmasının sağlanacağı öngörülmüyordu. İBYP sonunda ilk öğretimin çağ nüfusunun tümünü kapsaması hedef alınmıştı. İBYP hedefleri arasında, Türkiye'nin gereksinme duyduğu vasıflı insan gücünün ve beyin göçünün yurt dışına çıkması önlenerek, gitmiş olanların geri dönmeleri için gerekli önlemler alınacaktır. 94)

Eğitilmiş insan gücü yaratılmasına yönelik plân hedeflerinde genel olarak önemli gelişmeler olmakla birlikte, hedeflere ulaşılabildiği söylenemez. Elimizde plân hedefleri ve gerçekleştirmeleri karşılaştırmayı sağlıklı biçimde yapacak veriler yoktur. DPT verilerine göre bir yandan belli sektörlerde eğitilmiş insan gücüne duyulan sıkıntı sürerken, öte yandan insan gücünün bölgeler arası dengesizliği giderilememiştir. Özellikle sağlık personelinin ülkenin ekonomik bakımından az gelişmiş bölgelerle büyük kentler arasında dağılımındaki büyük uçurum giderilememiştir. Yurt dışına eğitilmiş insan ve beyin gücü göçü, önlenemediği gibi hızlanmıştır. 1970 yılına değin mimarların yüzde 7'si makine mühendislerinin yüzde 5,3'ü, mütehassis doktorların yüzde 21,4'ü çalışmak için yurt dışına gitmişlerdir. x)

x) 1975 yılı Haziran sonuna değin Türkiye'den yurt dışına 2295 teknik eleman ve 1868 doktor göç etmiştir. Bir mühendisin, aynı yılın hesabına göre, ülkeye maliyeti 220.000, bir tıp doktorunun 1.200.000 TL.'si olduğu saptanmıştır. Buna göre Türkiye'nin parasal kaybı 2.746.500.000 TL.'sidir. Bu parasal kayıp, yalnız yüksek öğretimi içermektedir. Bu kayba göçen elemanların kalkınmaya, sosyal, kültürel yaşama yapabilecekleri katkının eklenmesiyle, uğranan kaybın çok büyük boyutlara varacağı anlaşılır. Göç edenlerin yüzde 47'si iktisasa değer verilmesinden yüzde 30'u iktisasa göre iş bulamadığından ve yüzde 27'si düşük ücretten göç etmişlerdir. (Bkz. Milliyet, 4 Mayıs 1978). Yüksek öğrenimini ve doktorasını Federal Almanya'da tamamlayan, Türkiye'nin sahip olduğu çok az su ürünleri ve balıkçılık uzmanı Dr. Ferit Bingel'e 1978 yılında ödenen net aylık 3500 TL civarındadır. Bu aylıkla kira giderinin bile karşılanamayacağı bellidir. Bu koşullarla bilim adamları yurt dışına göçe adeta zorlanmaktadır.

1965-1970 yıllarında 88.000 sanatkârın yurt dışına gittiğinden, kendi alanlarındaki ülke gereksinimi yüzde 26 oranında artmıştır. 95) İlk öğretimin 1971 yılında çağ nüfusunun yüzde yüzünü kapsaması plânlarda hedef alındığı halde, gerçekleşme ancak yüzde 83,5 oranında kalmıştır. Orta öğrenimde, tarım meslek okullarında, Ticaret lisele- rinde, İmam Hatip Okullarında ve Kız Teknik Öğretim okullarında plân hedefi aşılmış, diğer kesimlerde plân hedeflerinin gerisinde kalın- mıştır. Plân döneminde yüksek öğrenim gören nitelikli teknik insan gücü sayıca arttırılırken, orta nitelikte teknik insan gücü gerek- sinimi karşılanamamıştır.

İBYP sonunda mimarlık, inşaat, kimya, tarım, orman mühendisliği ve veterinerlik dallarında plân hedefleri aşılrken, diğer mühendislik dallarında plân hedefinin gerisinde kalınmıştır. 96)

2.1.6 Sosyal adaletin ve gerekli reformların gerçekleştirilmesi; hedef, gerçekleşme, değerlendirme

Plânlı döneme değin, Türkiye'deki ekonomik yapının ve üretim ilişkilerinin doğal sonucu olarak bir yandan Milli Gelirin toplumun çeşit- li kesimleri arasındaki bölüşüm adaletsizliği artarken, diğer yandan da öteden beri ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle geri kalmış bölgelerle, yatırımların ve üretimin çok büyük bir bölümüne sahip bölgeler arasındaki üretim koşulları ve gelir dengesizliği giderek daha da yoğunlaşmıştı. BBYP ve İBYP Milli Gelirdeki ve bölgeler ara- sındaki bu bölüşüm adaletsizliğini ve dengesizliğini, bir yandan ver- gi, toprak ve eğitim düzeninde yapılacak reformlarla, x) diğer yandan da yatırımları ülkenin ihmal edilmiş bölgelerine kaydırarak gidermeyi hedefliyordu.

İlk perspektif plânda ve BBYP'da reformların yapılması, kalkınma poli- tikasının sosyal hedefleri olarak vurgulanırken, İBYP'da reformlar hedef olmaktan çıkartılmış, ancak izlenecek politikalar bölümünde örneğin tarım reformu: "..., tarımsal bünyenin temelindeki aksaklık- ları gidermeye yönelmiş tedbirler dizisi olarak kabul edilecektir. 98)

x) Bir diğer reform hedefi, Kamu İktisadi Teşekküllerinin reorganizas- yonunu içeriyordu.

biçiminde formüle edilmiştir.

Gelir dağılımına ilişkin istatistik verilerinin son derece dikkatle değerlendirilmesi gereğini belirterek, yine de BBKP'nın ilk yılı olan 1963'e ait gelir dağılımını gösteren istatistik bilgilerine başvurabiliriz. 1963 yılında en yüksek gelir gurubunu oluşturan tüm ailelerin yüzde 20'si, Milli Gelirin yüzde 61'ini alırken, en alt gelir gurubunu oluşturan tüm ailelerin yüzde 40'ı, Milli Gelirin ancak yüzde 10,6'sını alabilmektedir. ⁹⁹⁾ 1965 yılına ait bir diğer incelemeye göre, ülkenin batı bölgelerinde kişi başına düşen gelir, diğer bölgelere oranla iki katın üstündedir. ¹⁰⁰⁾

Gelir dağılımındaki dengesizlik, kendini özellikle tarım sektöründe belli etmekte ve öncelikle ekilebilen sahaların çok adaletsiz mülkiyet biçiminden kaynaklanmaktadır. 1963 yılı istatistiklerine göre 17,13 Milyon Hektar işlenebilir tarım sahasını kapsayan toprakların (tüm işlenebilir topraklar aynı yıl 27,1 Milyon hektardır) yüzde 52,8'nin mülkiyeti, tüm çiftçi ailelerinden yüzde 13'ne aitken, çiftçi ailelerinin yüzde 70'i ancak yüzde 23,7 oranında toprağa sahiptir. Çiftçi ailelerinin yüzde 8,8'i ise tamamen topraksızdır. ¹⁰¹⁾ Tarım sektöründeki bu adaletsiz mülkiyet ilişkileri, öte yandan tarımın verimli işletilmesine de önemli bir engel oluşturuyor. Nitekim 1963 yılı verilerine göre araştırmaya giren toprakların yüzde 70'i 5 hektardan küçük, yüzde 87'si ise 10 hektardan küçüktür.

Adaletsiz üretim araçları ve gelir bölüşümünü daha da adaletsiz kılan mekanizma, daha çok sabit gelirlilere yük olan dolaylı vergi oranının tüm vergiler içersindeki yüksekliği ve doğrudan vergiler içersinde de sabit gelirlilerin yükünün ağır oluşudur. 1967 yılına ait bir karşılaştırmaya göre örneğin AET ülkeleri vergi sisteminde doğrudan vergiler tüm vergilerin üçte ikisini oluştururken, bu oran Türkiye'de tam tersine ancak vergilerin yüzde 33'ünü meydana getirmektedir. ¹⁰²⁾ Ayrıca Türkiye'de özellikle yüksek gelirlilerin önemli oranlarda vergi kaçakçılığı yaptıkları bilinmektedir. Vergi ödemelerine ilişkin bir incelemenin gösterdiği gibi, vergi beyanında bulunanların yüzde 82,7'si yanlış beyanda bulunmuşlardır. ¹⁰³⁾ Tarım ve vergi reformu yanında, yine kalkınmanın önemli bir gereği olarak ve aynı zamanda sosyal adalet ilkesinin gerçekleşmesi için büyük önemi olan eğitim düzeninde de reform yapılması düşünülmüştür.

Bu yukarda da değinildiği gibi, bir yandan gerekli eğitilmiş insan gücünün yaratılması, diğer yandan eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin gerçekleşmesi için gerekliydi. Türkiye'deki eğitim sisteminin, toplumsal kalkınma gereklerini hızla yerine getirebilecek düzeyde olmadığı, daha çok yüksek gelirli aile çocuklarına yüksek öğrenim olanakları sağlarken, ekonomik nedenlerle dar gelirli vatandaşların çocuklarına bu olanağı vermediği biliniyordu. Bunun bir reformla düzeltilmesi öngörülüyordu. 104)

Birinci ve İkinci Kalkınma Plânları Sosyal Adaletin sağlanmasına yönelik hedeflerinde ve bunu gerektiren reformlarda eğitim düzeyindeki gelişmeler bir yana bırakılırsa son derece başarısız kalmışlardır. Hatta denebilir ki, sosyal adaletin ve bölgeler arası dengeli kalkınmanın sağlanması şöyle dursun, plânlı dönemde gelir bölüşümü ve bölgeler arası dengesizlik giderek biraz daha artmıştır da. 1953 yılında Türkiye'de çalışan 200 büyük yerli ve yabancı sanayi kuruluşu toplam sanayi üretiminin yüzde 64,2'sine sahipken, bu firmaların 1967 yılında sanayi üretimindeki payı yüzde 71,5'e çıkmıştır. 105) Tarım ve vergi reformlarının yapılamayışları gelir bölüşümündeki adaletsizliğin yoğunlaşmasının temel nedenidir.

Tarım kesiminde çalışan ve tüm çalışanların yüzde 65'inin oluşturanlar, toplam milli gelirin 1972 yılında ancak yüzde 25'ini alabilmişlerdir. 106) Tüm ekilebilen tarıma elverişli sahaların yüzde 55'ini kapsayan ve tarımda mülkiyet ilişkilerini gösteren 1970 yılına ait bir araştırma, çiftçi ailelerinin yüzde 75'inin işlediği tarla büyüklüğünün 5 hektardan, yüzde 89,8'i ise 10 hektardan daha küçüktür. Tüm çiftçi ailelerinin üçte birini oluşturan 1,2 Milyon çiftçi ailesi tamamen topraksızdır. Buna karşılık araştırmaya giren tüm tarım sahasının yüzde 47,2'si, çiftçi ailelerinin yalnız yüzde 10,2'sinin elindedir. 107)

Plânların hedeflerinden biri de, yatırımları, ihmal görmüş bölgelere doğru kaydırmak olacaktı, belirtildiği gibi, Aşağıdaki tablomun da gösterdiği gibi, BBYP'da tüm yatırımların yüzde 56,2'i yalnız İstanbul'da ve yüzde 76,7'i yalnız İstanbul, Ankara ve İzmirde gerçekleşmiştir. Bu oranlar İBYB döneminde sırayla yüzde 51,9 ve yüzde 70,4'dür.

TABLO 19 : BBYP ve İBYB döneminde kurulan firmaların bölgesel dağılımı ¹⁰⁸⁾

Şehirler	Kurulan firma sayısı	yüzde olarak	Yatırılan Sermaye (TL)	Yüzde olarak
BBKP (1963-1967)				
İstanbul	3.049	35,5	1.340.618	56,2
İstanbul/Ankara				
İzmir	4.563	53,1	1.829.907	76,7
Diğerleri	4.025	46,9	555.443	23,3
Toplam	8.588	100,0	2.385.350	100,0
İBKP (1968-1972)				
İstanbul	6.329	32,2	4.000.446	51,9
İstanbul/Ankara				
İzmir	9.734	49,6	5.426.010	70,4
Diğerleri	9.899	50,4	2.279.340	29,5
Toplam	19.633	100,0	7.705.350	100,0

Bölgeler arası dengesizlik, yalnız yeni yatırımları ve gelir bölüşümünü içermekle kalmamakta, sosyal, kültürel ve tüm diğer alt yapı hizmetleri bakımından da kendini göstermektedir. Bir örnekle yetinelim: Türkiye'de hastahanelerde mevcut tüm yatak kapasitesinin yüzde 44,6'sı yalnız İstanbul, Ankara ve İzmir kentlerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. ¹⁰⁹⁾

İlk perspektif plânda ve bu perspektif plân içersinde yer alan Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında belirtilen hedefleri ve bunların hangi oranda gerçekleşebildiğini özetle değerlendirmeye çalıştık. Plân hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ayrıca yıllık programlarda yer alan ve icra plânlarında belirtilmiş önlemlerin hangi oranda gerçekleştirilebildiğinin araştırılması, çalışmamızın konusunu ve boyutlarını aşar. Bu konuda Devlet Plânlama Teşkilatının 1963-1971 yıllarını içeren bir değerlendirmesi gereken bilgiyi genel olarak vermektedir.

TABLO 20: 1963-1971 Yılları Arasında Tedbir Uygulamaları 110)

Yıllar	Toplam Tedbir sayısı	Uygulamalı durumu yeterli tedbir sayısı	Yüzde	Uygulamalı durumu yeterli tedbir sayısı	Yüzde
1963	619	368	60	251	40
1964	664	298	45	366	55
1965	524	149	28	375	72
1966	510	151	3	359	70
1967	469	265	57	204	43
1968	516	324	63	192	37
1969	537	374	70	163	30
1970	634	381	60	253	40
1971	540	253	46	287	54

İBYP döneminde yıllık programlarda yer alan önlemlerin gerçekleşme durumunun artmakta olduğunu gözlememize karşın, yine de 1968-1971 yıllarında gerçekleşme oranının yüzde 40 civarında kaldığını görüyoruz. 1963-1971 yılları ortalaması ise, yıllık programlarda yer alan önlemlerin yüzde 49'unun gerçekleştirilemediğini gösteriyor.

3 Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1973-1977)

İlk perspektif plân 1963-1977 yıllarını içermekle birlikte, ilk on yıllık plân uygulamalarından çıkılarak ÜBYP'nin yeni bir perspektif plâna göre ve yeni yaklaşımlarla ele alınması uygun görülmüştür.

Bu gereksinme, Türkiye'nin kalkınmasını "daha uzun bir görüş açısı ve zaman boyutu içinde ele alma" 111) zorunluluğundan gelmektedir öncelikle. İlk perspektif plânda saptanan kalkınma hızının yetersizliği vurgulanarak, "Türkiye hızla ilerliyen gelişmiş Dünya ülkelerine onlardan daha hızla ilerliyerek erişmek zorundadır" 112) denilmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesi için Türk toplumunun kendine özgü bir kalkınma yolunu çizmesi gereği vurgulanmaktadır. "Ekonomiye ve topluma daha hızlı bir kalkınmanın gerektirdiği dinamizmi kazandırarak gelişmişlik farkını daha kısa bir zamanda kapatmak ve sorunları çözümlenmek için köklü bir sanayileşmenin sürüklediği hızlı bir ekonomik,

sosyal ve kültürel yapı dönüşümünün zorunlu olduğu anlaşılmıştır.¹¹³⁾ İlk perspektif plândan farklı olarak, 1995'e değin uzanan 22 yıllık yeni perspektif plân stratejisinde, Avrupa Ekonomik Topluluğu (bundan öteye AET) ile ilişkiler temel eğilim olarak belirmektedir. AET ile bütünleşme gözönünde bulundurularak, bunun gerçekleşmesi gereken 22 yıllık sürede "... ekonominin tümünün ve ana sektörlerinin hangi hızlarla büyüdüğü değil, ne hızla büyümesinin gerektiği tespit edilmiştir." ¹¹⁴⁾

ÜBYP, ilk iki beş yıllık kalkınma plânı deneyinin yalnız plân hedeflerinin gerçekleşmesinde çıkan yetersizliklerden değil, aynı zamanda hedef ve amaçların teorik olarak belirlenmesinde de önemli noksanlar görerek, yeni yaklaşımlarla Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşme sorunlarını ele almaktadır.

GSMH'daki artış hızının kalkınmayı tanımlamaya yetmeyeceği görüşünden yola çıkarak, kalkınmaya yeni ve kanımızca doğru bir tanım getirilmektedir. "... kalkınma sadece belirli bir gelir düzeyine ulaşmak değil, bu düzeye gelişmiş bir ülke olmanın gerektirdiği ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerini sağlayarak ulaşmak demektir. (...) kalkınma, üretim ve dağıtım faaliyetlerindeki yapısal ve örgütsel değişimleri izleyen verimlilik artışlarını ve maharet birikimini, ekonomik ve sosyal kurumlardaki, kurallardaki iyileşmeleri de kapsayan çok boyutlu bir kavramdır." ¹¹⁵⁾ Kalkınmanın sa ancak sanayileşmeyle gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır. ¹¹⁶⁾

ÜBYP'nın hedefleri, 1995 yılına değin varan uzun dönemli amaçlarla birarada sıralanmaktadır:

- 1) Yaşama düzeyinin yükseltilmesi
- 2) Sanayileşme
- 3) Dış kaynaklara bağıllılığın azaltılması
- 4) İstihdam sorununun çözümlenmesi
- 5) Gelir dağılımının iyileştirilmesi

Bu uzun dönemli hedefler doğrultusunda, ÜBYP dönemi için saptanan somut hedef ve stratejileri, bunların realizasyonunu, bulgular ve değerlendirmemizi yapmaya çalışacağız.

ÜBYP'ında GSYİH'nın piyasa fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 8, GSMH'nın ise yılda ortalama olarak yüzde 7,9 oranında artması hedef alın-

mıştır. 1973-1977 döneminde fert başına GSMH'nin yılda ortalama yüzde 5,4 artması öngörülmüştür.

ÜBYP dönemi sonunda faktör fiyatlarıyla GSYİH'da sanayiinin payı yüzde 26,8'e yükselirken, tarımın payı yüzde 23,4'e düşmesi, hizmetlerin payınınsa yüzde 49,8 olması hedef alınmıştır.

Üçüncü Plân döneminde toplam sanayi üretiminin yılda ortalama yüzde 11,9 oranında artması hedef alınmıştır. Sanayileşmede daha fazla istihdam yaratan, yabancı kaynaklara Türkiye ekonomisinin bağıllılığını hafifleten ve ona dış pazarlarda yarış olanağı verecek olan yatırım malları sanayiinin gelişmesi plânlanmıştır. Tüketim malları üretimi yılda ortalama 7,4, ara ve yatırım malları üretimi ise yılda ortalama 14,3 ve 16,8'lik hızlarla artması plânlanmıştır. Böylece 1977 yılında tüketim malları üretiminin tüm imalat sanayiini içindeki payı yüzde 38,3'e düşerken, ara ve yatırım malları üretiminin payı yüzde 61,7'e yükselmesi öngörülmüştür.

ÜBYP döneminde tarımsal üretimin yılda ortalama yüzde 4,6'lık bir hızla artması plânlanmıştır. 1977'de tarımın toplam üretim içindeki payının yüzde 18,5'e düşmesi hedef alınmıştır.

Hizmetlerin ise toplam üretim içindeki payının 1977'de yüzde 37'e düşürülmesi hedef alınmıştır.

Piyasa fiyatlarıyla GSMH ve dış tasarruflardan oluşması öngörülen tüm kaynakların 1971 fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 7,7'lik bir artışla 1977'de 281,3 Milyar TL'sine ulaşması hedef alınmıştır.

ÜBKP hedeflerine ulaşılması için 281,1 Milyar TL'lik sabit sermaye yatırımı yapılması ve bu yatırımların yüzde 45,4'ünün sanayi sektörüne ayrılması öngörülmüştür. Toplam tüketimin GSMH içindeki payı 1972 yılında yüzde 80,4'den 1977'de yüzde 74,6'ya düşürülmesi ve toplam tüketimdeki artışın yılda ortalama olarak yüzde 6,3'ü aşmaması plânlanmıştır. Özel tüketim harcamalarının GSMH içindeki payı 1972 de yüzde 65,2'den 1977 yılında yüzde 59,3 düşürülerek yılda ortalama olarak 5,9 oranında bir artış göstermesi öngörülmüştür.¹¹⁷⁾

3.1 Yaşam düzeyinin yükseltilmesi: hedef, gerçekleşme, değerlendirme

ÜBYP'da fert başına GSMH düzeyindeki artış yaşama düzeyinin önemli bir göstergesi kabul edilmektedir. Fert başına sağlanacak daha yüksek gelir düzeyinin "daha iyi beslenme, barınma ve giyinme olanağı" sağlamakla kalmıyacağı, buna koşut olarak "daha dengeli bir gelir dağılımını ve yüksek bir istihdam düzeyini gerçekleştirme, ayrıca eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerini iyileştirme ve yaygınlaştırma olanaklarını da" sağlayabileceği görüşünden hareket edilmektedir. "Ancak, Türkiye'nin bu yüzyılın sonuna kadar gelişmiş ülkelerle arasındaki yaşama düzeyi farkını hızla azaltacak yüksek bir büyüme hızını gerçekleştirmesi için toplumun, millet hayatında kısa sayılabilecek bir dönemde bazı fedekârlıkları benimsemesi gerekmektedir. Bu dönem içinde kaynakların artan oranlarda tasarruf edilerek ileride daha hızlı bir gelir artışına ve daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşmayı sağlayacak yatırımlara yöneltilmesi zorunlu olacaktır." 118)

ÜBYP'da, GSYİH'nin yılda ortalama yüzde 8, GSMH'nin ise yılda ortalama olarak yüzde 7,9 oranında arttırılması hedef alınmıştır. Fert başına GSMH'nin yılda ortalama olarak yüzde 5,4 oranında artması plânlanmıştır.

ÜBKP dönemi yıllık ortalamalarına göre gerçekleştirmeler GSYİH'da yüzde 7,1 ve GSMH'da yüzde 6,7'lik artışla önemli oranda plân hedefleri gerisinde kalmıştır. 119)

TABLO 21: ÜBYP dönemi sonunda GSYİH ve GSMH'da Sektörel Gelişmeler¹²⁰⁾

Sektörler	1972 ¹⁾		ÜBYP Hedefi ²⁾		Gerçekleşme ³⁾	
	GSYİH	GSMH	GSYİH	GSMH	GSYİH	GSMH
Tarım	28,2	24,6	23,4	19,9	23,4	20,8
Sanayi	21,8	19,0	26,8	22,8	22,3	20,7
Hizmetler	50,0	43,6	49,8	42,3	53,4	47,7

1) Sabit fiyatlarla

2) 1968 faktör fiyatlarıyla

3) 1968 " " (1977 Kasım ayı geçici tahmini)

Tablodan izleneceği gibi, GSYİH'ında tarımın payı yüzde 28,2'den 1977 yılında yüzde 23,4 düşürülerek, plân hedefine uygun bir gelişme gerçekleştirilmiştir. Sanayi sektöründe ise çok büyük ölçüde plân hedefininin gerisinde kalınarak sanayiinin GSYİH içersindeki payı ancak yüzde 0,5 oranında arttırılabilmıştır. Buna karşın hizmetler sektörünün 1972'de GSYİH'daki payı azda olsa düşürülmek istenirken bu sektör plânsız bir artış göstermiştir.

İlk iki plâna yönelik eleştirilerimizde Türkiye'de plân hedeflerinde saptanan kalkınma hızının önemli ölçüde aşılabilecek bir potansiye-
lin olduğunu vurgulamıştık. ÜBYP, ilk iki plâna kıyasla GSMH'da yüzde 0,9 oranındaki bir ek hız artışını öngörü-yordu, bu yeterli de-
ğildir. Sektörlerin GSYİH ve GSMH'daki payları plân hedefleri, özel-
likle hizmetler sektörü açısından, kalkınma ve sanayileşme ereğiyle
uyuşur değildir. Gelişmiş ekonomilerdeki hizmetler sektörünün GSYİH'
daki payına bile aşan bu oran, hızla kalkınmak ve sanayileşmek iste-
yen bir ülke için aşırıdır, lükstür. Bu sektörün GSYİH'daki payının
cesaretli yönlendirmelerle önemli ölçüde düşürülmesi gerekirdi.
Gerçekleşme plân hedefinin bile çok ötesinde olmuştur.

Yukarıda aktarıldığı gibi, fert başına sağlanacak daha yüksek gelir
düzeyiyle, "daha dengeli bir gelir dağılımının"da sağlanabileceği
görüşünden hareket edilmektedir. Oysa gelir dağılımında "daha den-
geli" bir sonuca varmanın, fert başına GSMH'da sağlanacak gelirle
ilgisi yoktur. "Daha dengeli gelir dağılımı" ancak, gelir ve vergi
dağılımında yapılacak köklü reformlarla olasıdır. Diğer bir deyimle